

การจัดตั้งรัฐบาลผสมโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี

แม้ว่ารัฐบาลผสมชุดที่จัดตั้งขึ้นภายหลังการเลือกตั้งเมื่อ 24 กรกฎาคม 2531 นี้ เป็นรัฐบาลชุดที่ 47 และเป็นรัฐบาลผสมที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองต่าง ๆ ถึง 6 พรรคด้วยกัน คือ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคมวลชน พรรคราษฎรและพรรคสหประชาธิปไตย ซึ่งในอดีตนับตั้งแต่ระบบการเมืองไทยดำเนินมาภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา จะมีการจัดตั้งรัฐบาลผสมที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองต่าง ๆ มาแล้วหลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงที่ระบบการเมืองไทยมีความต่อเนื่องในรูปกึ่งประชาธิปไตยที่มีพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นผู้นำรัฐบาลนั้น มีการจัดตั้งรัฐบาลผสมที่มีความต่อเนื่องถึง 5 ชุด ก็ตาม แต่การจัดตั้งรัฐบาลผสมในช่วงเวลาดังกล่าวมีความแตกต่างไปจากรัฐบาลผสมชุดนี้ คือ รัฐบาลผสมในชุดนี้ เป็นการจัดตั้งรัฐบาลผสมที่นอกจากคณะรัฐบาลจะประกอบด้วยพรรค ส.ส. จากพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาแล้ว ผู้นำรัฐบาลก็ยังเป็นผู้นำพรรคการเมืองที่ผ่านการเลือกตั้งมาจากประชาชนและเป็น ส.ส. ด้วย จึงมีการกล่าวขวัญกันโดยทั่วไปว่ารัฐบาลชุดนี้ เป็นรัฐบาลประชาธิปไตยอีกครั้งในรอบ 12 ปี ภายหลังจากเหตุการณ์ยึดอำนาจรัฐบาลพลเรือนโดยคณะทหาร เมื่อเดือนตุลาคม 2519

ดังนั้น แม้ว่าพรรคการเมืองต่าง ๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นรัฐบาลผสมในชุดนี้ จะเคยมีประสบการณ์ในการร่วมพันธมิตรกันเป็นรัฐบาลผสมมาแล้วหลายครั้งก็ตาม แต่ก็ เป็นรัฐบาลผสมที่มีคนกลางหรือบุคคลภายนอกเข้ามาเป็นผู้นำรัฐบาลอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ภาระในการเจรจาต่อรอง การประสานประโยชน์ การประนีประนอมข้อขัดแย้ง และการดำรงเสถียรภาพของรัฐบาลนั้น จะตกอยู่ที่ตำแหน่งผู้นำรัฐบาลที่เป็นคนกลาง หรือบุคคลภายนอกที่ไม่ได้ดำรงอยู่ในเฉพาะพรรคการเมืองใดพรรคการเมืองหนึ่งเท่านั้น ¹

¹ ไพรศุกานันท์ ร.ต.อ.เสวี บัวแก้ว, "ลักษณะภาวะผู้นำทางการเมืองของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์" (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

นอกจากพรรคการเมืองใหม่ที่มีสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งเข้าสู่สภาเพียงจำนวนน้อย ไม่ว่าจะเป็นพรรคมวลชน พรรคราษฎร และพรรคสหประชาธิปไตย ซึ่งรวมกันทั้ง 3 พรรค มีสมาชิกที่ได้รับเลือกให้เป็น ส.ส. เพียง 31 คนแล้ว พรรคการเมืองเก่าแก่และมีสมาชิกได้รับเลือกตั้งเข้าสู่สภาจำนวนมาก อย่างเช่น พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งมีสมาชิกรวมกันมีจำนวนถึง 189 คน ล้วนแล้วแต่เป็นพรรคการเมืองที่เคยมีประสบการณ์ในการร่วมรัฐบาลผสมกันมาโดยต่อเนื่องและเป็นเวลานาน ดังนั้น ในการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ จึงดูเหมือนว่าเป็นการร่วมมือกันทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองเก่าแก่ และเป็นพรรคการเมืองใหญ่ที่มีสมาชิกจำนวนมากเพียง 3 พรรค คือ พรรคชาติไทย พรรคประชาธิปัตย์ และพรรคกิจสังคม นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ แม้ว่าจะเป็นรัฐบาลผสมที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองเก่าที่มีสมาชิกที่ได้รับเลือกตั้งจำนวนมาก และเคยมีประสบการณ์ในการร่วมคณะรัฐบาลผสมมาแล้วก็ตาม แต่การที่บรรดาพรรคการเมืองดังกล่าวได้มีความยินยอมกันอย่าง เป็นเอกฉันท์ ในการที่จะยกย่องผู้นำจากพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใดขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น นับเป็นประสบการณ์ใหม่ที่มีภาวะเงื่อนไข และปัจจัยประกอบที่แตกต่างกันออกไปจากอดีตที่ผ่านมาหลายประการ โดยเฉพาะเมื่อคำนึงถึงข้อจำกัดด้านเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลผสมที่ขาดฐานคำจูนอำนาจทางทหารแล้ว ย่อมเป็นที่น่าแปลกใจว่า ท่ามกลางความเปราะบางและล่อแหลมต่อปัญหาเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลผสมที่มีได้มีผู้นำมาจากการสนับสนุนของกองทัพอย่าง เช่นอดีตที่ผ่านมาแล้ว ผู้นำรัฐบาลที่มาจากหัวหน้าพรรคการเมืองและได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ได้อาศัยภาวะเงื่อนไขและปัจจัยประกอบด้านใด เป็นพลังสนับสนุนเสถียรภาพทางการเมือง และสามารถสร้างผลสำเร็จในการก่อรูปรัฐบาล ใช้อำนาจบริหารประเทศร่วมกันได้

จากสภาพข้อเท็จจริงและประสบการณ์ความเป็นมาในเชิงประวัติศาสตร์ ทั้งในแง่พัฒนาการทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา และพัฒนาการของพรรคการเมืองไทย ประกอบกับสภาพความเป็นจริง อันเป็นผลจากการเลือกตั้งที่บรรดาพรรคการเมืองต่าง ๆ มิได้รับการเลือกตั้งแบบเสียงข้างมากเด็ดขาด เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ พอจะประมวลให้เห็นภาพรวมทางการเมืองโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับรัฐบาลผสมภายหลังการเลือกตั้งเมื่อ 24 กรกฎาคม 2531 ได้ ในแง่มุมที่สามารถบ่งชี้ถึง

ภาวะเงื่อนไขและปัจจัยประกอบที่สำคัญ และเป็นการเฉพาะเจาะจงได้ใน 3 ประเด็น คือ (1) ปัจจัยเงื่อนไขด้านพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง (2) ปัจจัยเงื่อนไขด้านการเจรจาต่อรองและการประสานผลประโยชน์ทางการเมือง และ (3) ปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

1. ปัจจัยเงื่อนไขด้านพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง

จากวิกฤตความชอบธรรมที่เสื่อมคลายลงในภาวะผู้นำของพลเอกเปรม และประชาชนเริ่มเสื่อมศรัทธาในระบอบการเมือง ในรูปแบบที่คนกลางจากภายนอกเข้ามาดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาล และทำการปกครองโดยความสนับสนุนของพรรคการเมืองบางพรรคและกองทัพ นั้น ได้ส่งผลกระทบต่อสถาบันทางการเมืองดังกล่าว ในฐานะที่เป็นแหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมทางการเมืองของตัวผู้นำรัฐบาล โดยเฉพาะสถาบันพรรคการเมือง หรือแม้แต่กองทัพเอง จนกระทั่งในภายหลังได้มีการยกย่องฐานะของตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก คือ พลเอกชวลิต ยี่งมาแข่งบารมีทางการเมืองกับพลเอกเปรม ในฐานะผู้นำคนใหม่อีกด้วยแล้ว ก็ย่อมจะทำให้บรรดาสถาบันทางการเมืองสำคัญ ๆ ที่เคยให้การสนับสนุน พลเอกเปรม มาแต่เดิมนั้น จำเป็นต้องมีการทบทวนถึงแนวนโยบายทางการเมืองเสียใหม่ ในภายหลังที่มีการประกาศยุบสภาและมีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่แล้ว ไม่ว่าจะทำที่ว่างเฉยของกองทัพหรือบรรดาพรรคการเมืองสำคัญที่ขาดการแสดงออกถึงพลังการสนับสนุนทางการเมืองอย่างชัดเจนต่อพลเอกเปรม และการต่อต้านของกลุ่มมวลชนโดยเฉพาะนิสิต-นักศึกษา และกรรมกร ที่แสดงพลังอย่างต่อเนื่องและเข้มข้น ในภายหลังที่การเลือกตั้งทั่วไปเสร็จสิ้นลง และพรรคการเมืองต่าง ๆ ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อจัดตั้งรัฐบาลอยู่นั้น

จากสภาพเงื่อนไขทางการเมืองดังกล่าว นอกจากจะส่งผลให้พลเอกเปรม ในฐานะผู้นำคนเก่า ได้เกิดความลังเลและขาดความเชื่อมั่นลงอย่างมากในการที่จะกลับขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเพื่อสืบทอดอำนาจทางการเมือง ในระบอบกึ่งประชาธิปไตยที่มีคนกลางเข้ามาเป็นผู้นำรัฐบาลอีกรวาระหนึ่ง ในส่วนของบรรดาพรรคการเมืองและกองทัพ ซึ่งเคยเป็นกลุ่มพลังสนับสนุนทางการเมืองที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลผสมชุดแรกโดยการนำของพลเอกเปรม ก็ได้รับแรงกดดันทางการเมืองอย่างหนักเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะการกดดันจากพลังกระแสมติมหาชนโดยพลังนักศึกษาที่เคลื่อนไหว

ให้มีการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยอาศัยผู้นำจากหัวหน้าพรรคการเมืองเองหรือแม้แต่สมาชิกพรรคการเมือง
ภายในพรรคที่ได้รับเลือกตั้งเป็น ส.ส. อย่างเช่น นายจตุรนต์ คุชสีห์ ส.ส.พรรคประชาธิปัตย์ ได้
หยิบยกเอาประเด็นปัญหาความพ่ายแพ้ของพรรคประชาธิปัตย์ในสนามการเลือกตั้งซ่อมที่ผ่านมา ก่อนหน้า
ที่จะมีการเลือกตั้งทั่วไป ให้พรรคได้มีการทบทวนบทบาทของตนเองในการร่วมรัฐบาลกับพลเอกเปรม²
ซึ่งเป็นที่ปรากฏชัดว่าการเสื่อมศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพลเอกเปรม ที่ตกต่ำลงเรื่อย ๆ นั้น ย่อม
จะทำให้พรรคการเมืองหลาย ๆ พรรค ที่ตั้งอยู่บนความสับสนของฐานพลังมวลชน จำเป็นจะต้อง
ไหวตัวตามกระแสความเรียกร้องต้องการของประชาชนมากขึ้น ขณะที่ในส่วนของพลเอกเปรม เองนั้น
โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ใกล้ชิดและที่ปรึกษาทางการเมืองทั้งหลาย ต่างก็ได้ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและมี
ความเห็นค่อนข้างจะสอดคล้องกันในการที่จะให้พลเอกเปรม จำเป็นต้องปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ในครั้งนี้³

การปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งของพลเอกเปรม ภายหลังจากการเลือกตั้ง นับเป็นปัจจัยสำคัญ
ในการเปิดช่องทางอำนาจโอกาสให้บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลาย ได้มีการเคลื่อนไหวโดยอิสระ เพื่อ
การจัดตั้งรัฐบาลผสมและคัดเลือกผู้นำรัฐบาลด้วยตนเอง ซึ่งการคัดเลือกผู้นำและการจัดตั้งรัฐบาลผสม
ในชุดที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี อันประกอบด้วยพรรคการเมืองร่วมรัฐบาล
จำนวน 6 พรรค ได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคสหประชาชาติไทย
พรรคราษฎร และพรรคมวลชน รวมจำนวน ส.ส.ทั้งหมด 220 เสียงนี้⁴ แท้ที่จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่า
ในการจัดตั้งรัฐบาลชุดดังกล่าว บรรดาพรรคการเมืองต่าง ๆ ทั้งที่เป็นพรรคร่วมรัฐบาลและพรรคที่
ไม่ได้ร่วมรัฐบาล ต่างได้มีการตระหนักถึงสภาพเงื่อนไขและข้อจำกัดที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของปัจจัยเงื่อนไข
ด้านพรรคการเมือง และการเลือกตั้งเป็นประการสำคัญอย่างหนึ่ง กล่าวคือ การตระหนักถึงเงื่อนไข
เกี่ยวกับผลการเลือกตั้งที่ไม่มีพรรคการเมืองใดสามารถครองเสียงข้างมากเด็ดขาดในสภาได้ เงื่อนไข
เกี่ยวกับเสถียรภาพของรัฐบาลผสม โดยพยายามประกอบรัฐบาลให้มีจำนวนพรรคน้อยพรรค แต่สามารถ

² มติชน 18 มิถุนายน 2530.

³ "ใค้ังอันตรราย รัฐบาลใหม่ขาดเปรมฤบ้านเมืองจะวิกฤต", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 35
ฉบับที่ 8 (7-13 สิงหาคม 2531), หน้า 5.

⁴ สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 35 ฉบับที่ 7 (31 กรกฎาคม 2531), หน้า 4.

รวบรวมเสียงจำนวนมากเหนือฝ่ายค้านได้ เจื่อนไซเกี่ยวกับประสบการณ์และความเชื่อถือไว้วางใจ ในฐานะที่เคยร่วมรัฐบาลกันมาในสมัยรัฐบาลเปรม 5 ภายใต้การนำของพลเอกเปรม การตระหนักถึงความถนัดและการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของพรรค เช่น พรรคที่มีสมาชิกมีความถนัดทางด้านเศรษฐกิจ ก็ดำรงตำแหน่งในกระทรวงสายเศรษฐกิจ เป็นต้น หรือการคำนึงถึงความเป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ที่พรรคร่วมรัฐบาลส่วนใหญ่ มีสมาชิกที่มีผลประโยชน์ทางธุรกิจและอุตสาหกรรมสำคัญในประเทศ ซึ่งในข้อเท็จจริงการดำเนินนโยบายการบริหารประเทศของรัฐบาล ก็จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ของกลุ่มการเมืองฝ่ายตนด้วย ซึ่งการที่พรรคการเมืองร่วมรัฐบาลมีสมาชิกที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน ย่อมจะส่งผลต่อแนวทางการดำเนินนโยบายการบริหารประเทศของรัฐบาล ในแนวทางที่มีความประสานสอดคล้องต้องกันอีกด้วยเช่นกัน 5

การที่บรรดาพรรคการเมืองที่ประกอบกันเป็นพรรคร่วมรัฐบาลจำเป็นต้องตระหนักถึงในปัจจุบันเจื่อนไซดังกล่าวนั้น เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ในระหว่างภายหลังการประกาศยุบสภา เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2531 ใหม่นั้น พรรคการเมือง 5 พรรค คือ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคราชฎร และพรรคสหประชาธิปไตย ซึ่งต่อมาได้ร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยผนวกเอาพรรคมวลชนเข้ามาอีกพรรคหนึ่งด้วยนั้น ได้มีการรวมพันธมิตรในรูปเบญจพรรค ภายใต้พันธกรณี ที่เรียกว่า "สัญญาเบญจพรรคหรือสัญญาสุภาพบุรุษ" กันมาก่อน 6 ซึ่งในการร่วมพันธมิตร 5 พรรคดังกล่าว ได้ดำเนินไปภายใต้การเรียกร้องต้องการของพลเอกเปรม อดีตนายกรัฐมนตรี ที่ต้องการให้พรรคการเมืองดังกล่าวประสานความร่วมมือกัน ทั้งในระหว่างการเลือกตั้งและภายหลังการเลือกตั้ง เพื่อสนับสนุนตนขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากภายหลังการประกาศยุบสภา เมื่อวันที่ 29 เมษายน 2531 ได้เพียงหนึ่งวัน โดยในวันรุ่งขึ้นพลเอกเปรม ก็ได้ระดมพรรคการเมือง

5 โปรดดูความสัมพันธ์ระหว่างคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลผสมชุดนี้กับการเป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ ใน "ประวัติย่อรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลปัจจุบัน", มติชนสุดสัปดาห์ ตำนานรัฐบาลไทย (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิฆเนศ, 2531), หน้า 105.

6 "เปรมตัดใจอาลาทำเนียบเข็ดชาติชายเป็ดยุคเพลย์บอยประชาธิปไตย" มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 414 (31 กรกฎาคม 2531), หน้า 8. และ "สัมภาษณ์ พล.ต.ชาติชาย ชุณหะวัณ, หัวหน้าพรรคชาติไทย", มติชนสุดสัปดาห์ (26 กรกฎาคม 2531), หน้า 3.

ดังกล่าวไปร่วมกันตีกอล์ฟที่สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม ซึ่งเรียกว่า กอล์ฟการเมือง ในคราวนั้น ยกเว้นพรรคราษฎร ที่ไม่ไปร่วม เนื่องจากพลเอกเทียนชัย ลีริสัมพันธ์ หัวหน้าพรรค ที่แสดงออกถึงความไม่พอใจ เพื่อตอบโต้ต่อการตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎรของพลเอกเปรม ซึ่งการร่วมกันตีกอล์ฟการเมืองในวันนั้น พลเอกเปรม ได้สั่งกำชับให้พรรคพันธมิตรดังกล่าวร่วมมือกันในการเลือกตั้ง ซึ่งการร่วมมือทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรพรรคการเมือง 5 พรรค ภายใต้สัญญาสุภาพบุรุษดังกล่าว ได้ดำเนินการมาโดยต่อเนื่อง โดยเฉพาะการช่วยเหลือกันในสนามการเลือกตั้งที่มีการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากันในเขตการเลือกตั้ง ซึ่งต่างก็ยอมรับว่าสัญญาสุภาพบุรุษดังกล่าว เกิดจากจุดเริ่มต้นจากการเสนอเชิงขอร้องอย่างจริงจังโดยพลเอกเปรม เมื่อวันที่ไปตีกอล์ฟ (1 พฤษภาคม 2531) และการตอกย้ำอีกครั้งเมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2531 โดยพลเอกเปรม ได้เชิญหัวหน้าพรรค และเลขาธิการพรรคร่วมรัฐบาล เข้าพบที่บ้านสี่เสาเทเวศน์ และต่อมานายบรรหาร ศิลปอาชา ได้แถลงเป็นเชิงสรุปว่า "ทุกพรรคควรจะร่วมมือกันในการเลือกตั้งทั่วไป ถ้าหากเขตใดสามารถหลีกเลี่ยงกันได้ก็หลีกเลี่ยงกันเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้ง ถ้าหากเขตใดไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ก็ควรหาวิธีอื่นเพื่อเป็นการประนีประนอม" ⁷ และต่อมาพรรคกลุ่มพันธมิตรดังกล่าวได้ดำเนินการตามแบบที่ประสานงาน และประสานความร่วมมือแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยต่อกันมาจนตลอดที่การเลือกตั้งทั่วไปได้สิ้นสุดลงแล้ว โดยเฉพาะเมื่อมีกรณีขัดแย้งใด ๆ เกิดขึ้นในระหว่างพรรคพันธมิตรดังกล่าว มักจะมีการหยิบยกเอาคำพูดที่ว่า "สัญญาสุภาพบุรุษ" มาเป็นกรอบอ้างอิงในการยุติปัญหาข้อขัดแย้งกันอยู่เสมอ แม้กระทั่งในระหว่างการดำเนินงานเพื่อการจัดตั้งรัฐบาลผสม ⁸

แม้ว่าการร่วมกันเป็นพันธมิตรทางการเมืองระหว่างพรรคการเมือง 5 พรรค ดังกล่าวในรูป "สัญญาเบญจพรรค" หรือ "สัญญาสุภาพบุรุษ" ดังกล่าวมีความคาดหวังในเบื้องต้นที่ต้องการสนับสนุนพลเอกเปรม ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีก็ตาม แต่ก็เป็นที่คาดหมายกันล่วงหน้าแล้วว่า แม้ผู้นำรัฐบาลคนต่อไปจะไม่ใช้พลเอกเปรม แต่รัฐบาลผสมภายหลังการเลือกตั้งก็คงจะเป็นรูปแบบ

⁷ "ตัวใครตัวมันเอกลักษณ์อันเยี่ยมยุทธ์ของพรรคการเมือง", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 402 (พฤษภาคม 2531), หน้า 4.

⁸ "นาทีสุดท้ายก่อนนายเปรม ตัดสินใจผ่าทางตัน", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 401 (8 พฤษภาคม 2531), หน้า 7-8.

ที่มี 5 พรรคดังกล่าวร่วมกันประกอบเป็นรัฐบาลผสม โดยเฉพาะในฝ่ายของพรรคชาติไทยซึ่งเป็นพรรคที่มีความพร้อมในการเลือกตั้งสูง ได้มีการคาดหมายผลการเลือกตั้งไว้เป็นการล่วงหน้าแล้วว่า พรรคการเมืองของตนจะได้รับการเลือกตั้งเข้าสู่สภาด้วยคะแนนเสียงที่มากกว่าพรรคการเมืองอื่น ทั้งนี้เป็นความเชื่อมั่นที่เกิดจากความพร้อม ทั้งปัจจัยภายในของพรรคชาติไทยเองที่มีฐานสนับสนุนทางการเงินที่มั่นคง หรือกรณีเกิดการขัดแย้งและแตกแยกขึ้นแตกหักและรุนแรงในพรรคประชาธิปไตยหรือพรรคกิจสังคม เป็นต้น⁹

การคาดหวังเป้าหมายทางการเมืองไว้ล่วงหน้า ประสบการณ์จากการเคยร่วมรัฐบาลมาก่อน ความร่วมมือในการเลือกตั้ง ความไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกันภายใต้พันธะสัญญาสุภาพบุรุษ และการเล็งเป้าหมายทางการเมืองอันเดียวกันระหว่างกลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ประกอบกับผลการเลือกตั้งที่ปรากฏผลออกมาตามเป้าหมายที่ได้คาดหมายไว้แล้ว ทำให้พรรคการเมืองกลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ได้มีการเกาะกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่น ดำเนินงานทางการเมืองภายหลังการเลือกตั้ง และการร่วมกันเคลื่อนไหวจัดตั้งรัฐบาลผสมได้อย่างมีเอกภาพในระดับที่ไม่อาจทำให้ปัจจัยเงื่อนไขอื่น หรือแม้แต่กลุ่มพันธมิตรของพรรคฝ่ายค้านสามารถบั่นทอนความมีเอกภาพและจุดมุ่งหมายดั้งเดิมที่พันธมิตรกลุ่ม 5 พรรค ได้ดำเนินมาโดยต่อเนื่อง

ดังนั้นการที่ผลการเลือกตั้งปรากฏออกมามีลักษณะเอื้ออำนวยต่อแนวทางการดำเนินงานทางการเมืองและจุดมุ่งหมายดั้งเดิมที่กลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ได้กำหนดไว้แล้วนั้น ย่อมเป็นเงื่อนไขสนับสนุนที่สำคัญ ในการที่จะคงรักษาเอกภาพในฐานะพันธมิตรทางการเมืองในการร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสมต่อไป จากผลการเลือกตั้งที่พรรคพันธมิตรทั้ง 5 ได้รับการเลือกตั้งในสัดส่วนที่มากน้อยลดหลั่นกันและสามารถรวมกันแล้วได้เสียงข้างมากเหนือกลุ่มพรรคการเมืองฝ่ายค้าน ทำให้การจัดตั้งรัฐบาลผสมดำเนินไปได้โดยไม่ยากลำบาก กล่าวคือ การที่พรรคชาติไทยได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด คือ 87 เสียง ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าลำดับรองพอสมควร คือ พรรคกิจสังคมได้รับเลือกตั้ง 54 เสียง ขณะที่ลำดับถัดไปมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน คือ พรรคประชาธิปไตย ซึ่งได้รับเลือกตั้ง 48 เสียงนั้น ย่อมเป็นการปิดกั้น

⁹ "ขุมทรัพย์พื้นล้านของพรรคชาติไทย วางแผนยึดสภา", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 402 (15 พฤษภาคม 2531), หน้า 10-14.

โอกาสที่ 2 พรรครองดังกล่าว จะยินยอมให้พรรคหนึ่งพรรคใดก้าวขึ้นสู่การเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมเพียงลำพังได้ เนื่องจากได้รับเลือกในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ส่วนพรรคราษฎรและพรรคสหประชาธิปไตยแม้จะได้รับเลือกตั้งเข้ามาน้อย คือ จำนวน 21 เสียง และ 5 เสียง ตามลำดับนั้น นอกจากจะเป็นส่วนประกอบที่รวมกันแล้วทำให้เกิดเสียงข้างมากโดยที่ไม่จำเป็นต้องประกอบด้วยพรรคจำนวนที่มากเกินไปแล้ว พรรคการเมืองดังกล่าวก็ได้มีความสัมพันธ์ที่ดีกับพรรคร่วมรัฐบาลอื่น ๆ มาโดยตลอด

ลำดับสัดส่วนของสมาชิกที่ได้รับเลือกจากการเลือกตั้ง ในลักษณะที่ลดหลั่นและความมากน้อยระหว่างพรรคนำและพรรครอง หรือการใกล้เคียงกันระหว่างพรรครองดังกล่าว ส่งผลต่อการกำหนดเงื่อนไขอำนาจการต่อรองระหว่างพรรคพันธมิตรในการจัดตั้งรัฐบาลผสมในลักษณะที่ก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกัน ในบรรดากลุ่มพรรคพันธมิตรที่ยอมรับการเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลของพรรคชาติไทยอย่างเป็นเอกภาพ ประกอบกับในระหว่างที่กลุ่มพันธมิตรดังกล่าว ดำเนินงานทางการเมืองในช่วงก่อนและหลังการเลือกตั้งนั้น บรรดาผู้นำและสมาชิกคนสำคัญของพรรคพันธมิตรได้มีการแถลงต่อสื่อมวลชนอยู่โดยสม่ำเสมอว่า พรรคที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามามากที่สุดจะได้เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล¹⁰ ซึ่งการยึดถือต่อพันธกรณีของสัญญาสุภาพบุรุษดังกล่าว ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการประคับประคองให้แนวทางการดำเนินงานทางการเมืองในการจัดตั้งรัฐบาลผสมของกลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ดำเนินไปในครรลองที่มีเอกภาพและไม่ออกนอกกรอบนอกทางจนกระทบกระเทือนต่อกระบวนการในการจัดตั้งรัฐบาลผสมดังกล่าว ดังนั้นไม่ว่ากรณีพิพาทเอกเปรม ได้เสนอเงื่อนไขในการจัดตั้งรัฐบาลผสมภายหลังการเลือกตั้ง โดยนำเอาพรรครวมไทยและพรรคประชาชนเข้ามาร่วมด้วย¹¹ หรือการที่พรรคฝ่ายค้านนำโดยนายบุญชู โรจนเสถียร และนายสมัคร สุนทรเวช ได้เคลื่อนไหวสนับสนุนพลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา ให้เป็นผู้นำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมเสียเองนั้น ในที่สุดก็ได้รับการปฏิเสธจากบรรดาพรรคพันธมิตรทั้ง 5 และยืนยันว่าในการจัดตั้งรัฐบาลผสมจะต้องดำเนินไปตามพันธกรณีของสัญญาสุภาพบุรุษ โดยพลอากาศเอกสิทธิ กล่าว

10 "เส้นทางรัฐบาลเบญจพรรคระวิงยุทธการที่งุ่นจากฝ่ายค้าน จับตาสีทธิ เสวตศิลา", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 414 (31 กรกฎาคม 2531), หน้า 12-13, 47.

11 "เปรมตัดใจอาลาทำเนียบเข็ดชาติชายเปิดยุคเพลย์บอยประชาธิปไตย", มติชนสุดสัปดาห์, อังแล้ว, หน้า 10.

ยืนยันแก่สื่อมวลชนในเวลาต่อมาว่า "ตนยังคงสนับสนุนพลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ (ยศขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี.... แต่ถ้าหากพรรคฝ่ายค้านเข้าร่วมกันสนับสนุนตนขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ก็คงจะปฏิเสธไม่รับตำแหน่งไม่ได้" ¹² อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของนักสังเกตการณ์ทางการเมืองและสื่อมวลชนทั่วไป ประเมินว่า การเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ดำเนินไปเพื่อสร้างเงื่อนไขต่อรองทางการเมืองแก่พรรคชาติไทยในการเรียกร้องให้ได้มาซึ่งกระทรวงสำคัญที่ตนต้องการ โดยเฉพาะกระทรวงในสายงานด้านเศรษฐกิจ ¹³

การที่พรรคชาติไทย ซึ่งได้รับการเลือกตั้งเข้ามาจำนวนมากที่สุด และดำเนินบทบาทเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลร่วมกับพันธมิตร 5 พรรค โดยที่พรรคการเมืองอื่น ๆ อยู่ในฐานะที่ขาดอำนาจต่อรองในลักษณะที่จะสามารถผลักดันบทบาท หรือสถานการณ์ทางการเมืองขึ้นมาเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลเสียเองได้ ไม่ว่าจะเป็พรรคกิจสังคมหรือพรรคประชาธิปัตย์ก็ตามนั้น ทำให้พรรคชาติไทยซึ่งนอกจากจะมีบทบาทที่เหนือพรรคการเมืองอื่น ทั้งในด้านอำนาจต่อรองและเงื่อนไขของสัญญาสุภาพบุรุษที่พรรคพันธมิตรประกาศเป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนแล้วนั้น ย่อมเป็นปัจจัยสนับสนุนให้พรรคชาติไทยสามารถดำเนินบทบาทของการเป็นแกนนำได้อย่างค่อนข้างมั่นคงและมีความคล่องตัว โดยเฉพาะในกรณีดังกล่าว ภายในพรรคชาติไทยเองก็มีความเห็นพ้องต้องกันในฐานะหัวหน้าพรรคและการเป็นผู้นำรัฐบาลของพลเอกชาติชาย การเคลื่อนไหวเพื่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมโดยพรรคชาติไทย เป็นแกนนำสามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและประสบความสำเร็จในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า แม้ว่าพลเอกชาติชาย ในระยะแรกก็การเลือกตั้งเสร็จสิ้นลงใหม่ ๆ จะปฏิเสธที่จะรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีโดยเหตุผลที่ว่าตนไม่พร้อม อันเนื่องมาจากการปฏิบัติตามเงื่อนไขผูกพันของสัญญาพรรคพันธมิตรที่รวมตัวกันเพื่อสนับสนุนพลเอกเปรม ให้นำกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีภายหลังการเลือกตั้งอีกครั้งก็ตาม แต่เมื่อพลเอกเปรม ไม่รับเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว พลเอกชาติชาย สามารถพลิกสถานการณ์ทางการเมืองได้อย่างรวดเร็วทันเหตุการณ์ โดยไม่มีปัญหาขัดแย้งภายในมาเป็นเงื่อนไขอุปสรรคแต่อย่างใด โดยเฉพาะในกรณีที่พลเอกชาติชาย ภายใต้อาณัติสนับสนุนของผู้นำพรรคฝ่ายค้าน เข้าร่วมกันหนุนนำให้ เป็นผู้นำรัฐบาล

¹² "เส้นทางรัฐบาลเบญจพรรคระวิงยุทธการที่งุ่นจากฝ่ายค้าน จับตาสีทธิ เศวตศิลา", มติชนสุดสัปดาห์, หน้า 13.

¹³ เรื่องเดียวกัน.

และจัดตั้งรัฐบาลผสมเองนั้น พลเอกชาติชาย ได้อาศัยจังหวะทางการเมืองดังกล่าว ออกแถลงข่าว ต่อสื่อมวลชนในเวลากลางดึกเพื่อแถลงข่าวด้วยยืนยันว่า ได้รับการติดต่อจากนายพงษ์ สารสิน และ นายมนตรี พงษ์พานิช ตัวแทนการจัดตั้งรัฐบาลของพรรคกิจสังคมเรียบร้อยแล้ว พร้อมได้โทรศัพท์พูดคุยกับพลอากาศเอกสิทธิ แล้ว พร้อมยืนยันการสนับสนุนตนเป็นนายกรัฐมนตรีโดยไม่เปลี่ยนแปลง¹⁴ ส่วน การดึงพรรคมวลชนเข้ามาร่วมรัฐบาลเป็นพรรคที่ 6 ซึ่งอดีตเคยเป็นพรรคฝ่ายค้านมาก่อน โดยได้รับ เลือกตั้งเข้าสภาเพียง 5 ที่นั่ง และไม่เคยร่วมมือกันมาก่อนโดยเหตุที่ยกตำแหน่งรัฐมนตรีประจำสำนัก นายกรัฐมนตรีให้แก่ ร้อยตำรวจเอกเฉลิม อยู่บำรุง หัวหน้าพรรคการเมืองนั้น กล่าวกันว่าเป็นการ ลดกระแสต่อต้านทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้าน ซึ่งร้อยตำรวจเอกเฉลิม ได้เคยแสดงบทบาททางการเมืองในฐานะฝ่ายค้านที่สามารถสร้างผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองมาแล้วในสมัยรัฐบาลเก่าที่มี พลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรี

ในอีกด้านหนึ่ง การที่พรรคชาติไทยโดยการนำของพลเอกชาติชาย สามารถดำเนินบทบาททางการเมืองในฐานะที่เป็นแกนกลางจัดตั้งรัฐบาลและหัวหน้าพรรคดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลเสียเอง นั้น หน่วยข่าวกรองทางทหารได้รายงานว่าพรรคชาติไทยจะต้องเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลอย่าง แน่นนอน¹⁵ ซึ่งการคาดการณ์ดังกล่าวทำให้พรรคชาติไทยซึ่งก็ได้มีการคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าแล้วว่าจะได้รับ เลือกตั้งเข้ามาจนวนมากกว่าพรรคอื่นและได้มีการเตรียมการไว้ล่วงหน้าในการเป็นแกนนำที่จะจัดตั้ง รัฐบาลผสม ทั้งนี้ โดยการจัดระเบียบภายในพรรคเสียใหม่ เพื่อเตรียมการในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ชุดใหม่ภายหลังการเลือกตั้ง¹⁶

14 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

15 "เจาะลึกหน้าที่ก่อนที่เกมการเมืองก่อนและหลังเลือกตั้ง", ข่าวพิเศษอาทิตย์ ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 580 (27 กรกฎาคม - 2 สิงหาคม 2531), หน้า 24.

16 "เส้นทางชาติไทยเติบโตใหญ่บนรากฐานการเงินอันมั่นคง" และ "บุมทรัพย์พันล้านของพรรค ชาติไทยวางแผนยึดสภา", มติชนสุดสัปดาห์ หน้า 10-14.

การเตรียมความพร้อมดังกล่าวได้ดำเนินควบคู่กันไป ทั้งเงื่อนไขปัจจัยภายในพรรคเอง และเงื่อนไขปัจจัยภายนอกพรรค ภายในพรรคชาติไทยโดยการนำของพลเอกชาติชาย ได้มีการประสานกลุ่มอำนาจภายในพรรคให้เกิดเอกภาพเพื่อต่อสู้กับพรรคคู่แข่งภายนอก ขณะเดียวกันก็ได้ประสานความเคลื่อนไหวร่วมพันธมิตรกับพรรคการเมืองอื่นด้วย ดังนั้น จึงเป็นที่คาดหมายกันว่าผลการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 พรรคชาติไทยจะได้รับเลือกตั้งถึง 120 ที่นั่ง ซึ่งเหตุผลที่ทำให้พรรคชาติไทยเกิดความมั่นใจดังกล่าว เพราะเหตุผลสำคัญประการหนึ่ง ก็คือ การที่พรรคชาติไทยค่อนข้างมีเอกภาพและไม่ค่อยปรากฏความขัดแย้งที่รุนแรงแตกหักภายในพรรคเกิดขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับพรรคการเมืองอื่น ๆ แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงตัวผู้นำภายในพรรคชาติไทยจากพลตรีประมาธ อติเรกสารมาเป็น พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ แต่ก็สามารถจัดการปัญหาภายในได้โดยราบรื่น โดยเฉพาะพรรคชาติไทยได้อาศัยช่วงจังหวะที่พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเคยเติบโตถึงขีดสูงสุด และเกิดปัญหาการแตกแยกภายในอย่างรุนแรงจนกระทั่งเสื่อมความศรัทธาจากประชาชนลง ประกอบกับพรรคการเมืองอื่น ๆ ทั้งฝ่ายค้านและรัฐบาลต่างก็อยู่ในสภาพที่มีปัญหาในลักษณะที่ตกอยู่ในภาวะตกต่ำ และมีการขัดแย้งแตกแยกเกิดปัญหาภายในพรรค ที่ไม่สามารถยุติให้เกิดความราบรื่นได้ โดยเฉพาะปัญหาการแตกแยกเป็นกลุ่มภายในพรรค มีการช่วงชิงตำแหน่งเลขาธิการพรรค และตำแหน่งหัวหน้าพรรคกันอยู่

อย่างไรก็ดี การพยายามสร้างความเป็นปึกแผ่นของพรรคชาติไทยในครั้งนี้ ไม่เพียงแต่ได้อาศัยสภาพการณ์ทางการเมืองที่บรรดาพรรคการเมืองอื่น ๆ กำลังตกอยู่ในสภาพระส่ำระสายเท่านั้น แต่ยังได้อาศัยพลังสนับสนุนทางการเงินจากบรรดากลุ่มทุน ธุรกิจ อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ เข้ามาเป็นฐานกำลังทางการเมืองอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งการอาศัยฐานกำลังทางธุรกิจที่ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและมีความครอบคลุมเหนือกว่าพรรคการเมืองอื่นนั้น ย่อมจะทำให้สามารถประเมินศักยภาพทางการเมืองและอำนาจต่อรองทางการเมืองของตนเองได้สูงกว่าพรรคการเมืองอื่น

จากรายงานของนายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม¹⁷ อดีตอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้จัดทำตัวอย่างรายชื่อสมาชิกระดับนำของพรรคที่มีความสัมพันธ์กับธุรกิจระดับต่าง ๆ ไว้ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นพอเป็นสังเขปได้ดังนี้ คือ (1) พลตรีประมาธ อติเรกสาร ตำแหน่งประธาน

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ที่ปรึกษาของพรรคชาติไทย เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่หลายแห่ง เช่น โรงงานอุตสาหกรรมทอผ้าไทย มีธุรกิจที่คิดจำนวนมาก และมีหุ้นอยู่ในบริษัทกระจกไทยอาซาฮี ซึ่งพลตรีประมาณ ก็มีฐานะเป็นผู้นำของกลุ่มอำนาจหนึ่งในพรรคชาติไทย (2) พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นหัวหน้าพรรคชาติไทย ซึ่งแม้จะไม่มีธุรกิจเป็นของตนเอง แต่ก็มีมรดกตกทอดมาแต่สมัยจอมพลผิน ชุณหะวัณ เป็นจำนวนมาก และมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับกลุ่มสถาบันทางการเงิน (3) นายบรรหาร ศิลปอาชา มีตำแหน่งเป็น เลขาธิการพรรคชาติไทย เป็นเจ้าของธุรกิจก่อสร้างขนาดใหญ่ ได้แก่ สหศรีชัยก่อสร้าง สหศรีชัย เคมีคอล และธุรกิจอื่น ๆ อีกจำนวนมาก นับเป็นบุคคลที่เป็นขุมพลังที่สำคัญที่สุดในพรรค เป็นกลุ่มอำนาจ ที่มี ส.ส. อยู่ในสังกัดจำนวนมาก ชื่อเสียงจากการเป็นผู้มีฐานะเศรษฐิกิจที่เข้มแข็งมาก คือ "ตุ๊เอทีเอ็ม เคลื่อนที่" (4) นายประมวล สภาวสุ เป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งอุตสาหกรรมการก่อสร้าง และ โรงสีขนาดใหญ่หลายโรง (5) นายสุรพันธ์ ชินวัตร เจ้าของธุรกิจท้องถิ่นและธุรกิจขนาดใหญ่ ทั้ง ผ้าไหมและธุรกิจคอมพิวเตอร์ (6) นายสอาด ปิยวรรณ รองหัวหน้าพรรค มีธุรกิจการทำไม้ซึ่งมี บทบาทสำคัญในกลุ่ม ส.ส.ภาคเหนือ (7) นายทวีข กลินประทุม มีฉายา "เจ้าบุญทุ่ม" มีธุรกิจ บริษัทเทรดเดอร์ทรานสปอร์ต ที่ทำเรือคลองเตย และร่วมหุ้นกับบริษัทนาวาเซอร์วิส มีบริษัทบางกอก เคนเนจ ผูกขาดการยกตู้คอนเทนเนอร์ ที่ทำเรือคลองเตย (8) นายไพฑูรย์ พาณิชชี่วะ กรรมการ บริหาร มีสายสัมพันธ์กับตระกูลที่ร่วมทุนในบริษัทกระจกไทยอาซาฮี และ (9) นายอุดม วิริยะสิรินันท์ กรรมการบริหารเจ้าของกิจการเครื่องอาหิณทร์อุตสาหกรรม

จุดที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งของพรรคชาติไทย คือ การสามารถประสานประโยชน์ ระหว่างกลุ่มที่เป็นไปอย่างสมดุลย์ทำให้ปัญหาการขัดแย้งภายในพรรคแทบจะไม่ปรากฏออกมาสู่ภายนอก เลย ภายหลังจากที่เข้ามาร่วมในรัฐบาลเปรม 5 แม้ว่าพลตรีชาติชายจะก้าวขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้า พรรคแทนพลตรีประมาณ และพลตรีประมาณ จะตกจากอำนาจในฐานะหัวหน้าพรรคไปก็ตาม แต่กลุ่ม อำนาจทางการเมืองก็ยังคงเข้มแข็งอยู่ ซึ่งเห็นได้จากการจัดสรรตำแหน่งทางการเมืองให้แก่พลตรี ประมาณ ในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย การตั้งนายบองพล อติเรกสาร เป็น ผู้อำนวยการองค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ การแต่งตั้งนายเสนาะ เทียนทอง บุคคลใกล้ชิดกับ

พลตรีประมาณ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย และนายทวิช กลิ่นประทุม เป็นรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย เป็นต้น 18

นอกจากนี้ หากพิจารณาถึงลักษณะความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของพรรคชาติไทยแล้ว กล่าวได้ว่า แนวทางการดำเนินงานทางการเมืองของพรรคชาติไทยนั้น มุ่งหวังผลในทางปฏิบัติสูงกว่า มุ่งผลทางด้านอุดมการณ์หรือการยึดมั่นในนโยบายอย่างหนึ่งอย่างใด กล่าวคือ พรรคชาติไทยเป็นพรรคการเมืองที่ประสบความสำเร็จทางการเมืองเป็นอย่างสูง นับแต่เริ่มก่อตั้งเมื่อภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 พรรคชาติไทยได้รับเลือกตั้งเข้าสู่สภาจำนวนถึง 28 ที่นั่ง ในการลงสมัครรับเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2518 ในการเลือกตั้งครั้งต่อมา คือ พ.ศ. 2519 พรรคชาติไทยได้รับเลือกตั้งถึง 58 ที่นั่ง และแม้ว่าการเลือกตั้งในปี พ.ศ. 2522 จำนวนสมาชิกจะลดลงเหลือเพียง 28 ที่นั่งก็ตาม แต่การเลือกตั้งทั่วไปเมื่อปี พ.ศ. 2526 ได้รับเลือกตั้งสูงมากถึง 72 ที่นั่ง และในปี พ.ศ. 2529 ได้รับเลือกจำนวน 63 ที่นั่ง ขณะที่การเลือกตั้งครั้งล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2531 ได้รับเลือกตั้งสูงถึง 87 ที่นั่ง ซึ่งเป็นบทพิสูจน์อย่างชัดเจนถึงความโดดเด่นของพรรคชาติไทย

เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่า ธรรมชาติของพรรคชาติไทยนั้น ไม่ชอบทาหน้าที่ฝ่ายค้าน แต่จะใช้ความพยายามอย่างสูงในการเข้าร่วมรัฐบาลในทุก ๆ ครั้งที่มีการเลือกตั้ง ไม่ว่าจะใครจะมาเป็น นายกรัฐมนตรีก็ตาม หรือพรรคของตนมีจำนวน ส.ส. อยู่มากน้อยเพียงใดก็ตาม ทั้งนี้อาจจะเห็นได้ว่าการที่พรรคประกอบด้วยสมาชิก ที่เป็นตัวแทนกลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจ-อุตสาหกรรม ขนาดใหญ่จำนวนมากนั้น เป็นความจำเป็นที่จะต้องปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของพรรคตน ดังจะเห็นได้จากอดีตที่มีการเลือกตั้ง ตั้งแต่พ.ศ. 2518 เป็นต้นมา พรรคชาติไทยจะเข้าร่วมเป็นรัฐบาลมาโดยตลอด เว้นเฉพาะปี พ.ศ. 2526 สมัยที่พลตรีประมาณ อติเรกสาร เป็นหัวหน้าพรรค 19

18 "ขุมทรัพย์พันล้านของพรรคชาติไทย วางแผนยึดสภา", มติชนสุดสัปดาห์, หน้า 10-11.

19 "ชะตากรรมพรรคชาติไทย ตามรอย ปชป.", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 35 ฉบับที่ 7 (31 กรกฎาคม - 6 สิงหาคม 2531), หน้า 13.

นอกจากนี้ หากจะพิจารณาถึงแง่มุมเฉพาะที่เกี่ยวกับตัวพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในฐานะหัวหน้าพรรคชาติไทย ซึ่งเป็นพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด เป็นพรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลผสมและตนเองขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว จะเห็นได้ว่านอกจากจะเป็นผู้มีประสบการณ์และมีชีวิตคลุกคลีอยู่ในวงการเมืองอาชีพเป็นเวลานานแล้ว พลเอกชาติชาย ยังได้มีการเตรียมการณ์ในการขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคไว้ล่วงหน้าแล้วและมีการขัดแย้งภายในพรรคที่ไม่รุนแรงดังที่ปรากฏในพรรคการเมืองอื่น ๆ

การก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งหัวหน้าพรรคชาติไทยของพลเอกชาติชาย แทนพลตรีประมาธ เมื่อปีพ.ศ. 2529 นั้น ได้มีการกล่าวกันว่า เหตุผลสำคัญที่พลเอกชาติชาย พยายามต่อสู้ขึ้นดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคแทนพลตรีประมาธ นั้น ก็เพื่อเป็นการเปิดช่องทางไปสู่การเข้าร่วมรัฐบาลภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีที่เป็นพลเอกเปรมนั่นเอง ทั้งนี้ เนื่องจากสมัยที่พรรคชาติไทยเป็นฝ่ายค้านภายใต้การนำของพลตรีประมาธ นั้น ได้มีการเคลื่อนไหวอภิปรายพลเอกเปรม ทั้งภายในและภายนอกสภา กระทั่งได้สร้างความบาดหมางทางการเมืองต่อพลเอกเปรม มากในขณะนั้น ดังนั้น การที่พลเอกชาติชายเข้ามาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคในจังหวะดังกล่าวแทนพลตรีประมาธ จึงสามารถกระทำได้อย่างค่อนข้างราบรื่นผิดกับพรรคการเมืองอื่น ๆ แม้จะมีข่าวลือว่าความสำเร็จดังกล่าว เกิดจากความร่วมมือระหว่างกลุ่มของพลเอกชาติชาย กับกลุ่มของนายบรรหาร โดยจ่ายเงินเพื่อการนี้ไปถึง 36 ล้านบาทก็ตาม²⁰

ในด้านที่เกี่ยวกับประสบการณ์ทางการเมืองนั้น กล่าวได้ว่าพลเอกชาติชาย เป็นบุคลากรทางการเมืองที่เคยดำรงตำแหน่งสำคัญ ทั้งทางการเมืองและทางราชการมาเป็นเวลานานและต่อเนื่องในตำแหน่งที่สำคัญ ๆ โดยเฉพาะการดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุด จึงเป็นที่ยอมรับโดยปริยายทั้งเงื่อนไขทางการเมือง การเลือกตั้ง และการยอมรับในคุณสมบัติเฉพาะตัวของพลเอกชาติชาย เอง ทั้งนี้ อาจกล่าวถึงประวัติโดยสังเขปของพลเอกชาติชาย ได้ดังนี้คือ

20 "ขุมทรัพย์พันล้านของพรรคชาติไทย วางแผนยึดสภา", มติชนสุดสัปดาห์, หน้า 12.

พลเอกชาติชาย เป็นทายาทของจอมพลผิน ชุณหะวัณ อดีตผู้นำทางทหารคนสำคัญที่เคยมีบทบาททางการเมืองอย่างสูงในอดีต จบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ดิถุศลร้อยตรี เป็นผู้บังคับหมวดกองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ เป็นผู้บังคับบัญชากองร้อยกองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ ดำรงตำแหน่งประจำกรมเสนาธิการทหารบก เป็นรองผู้ช่วยทูตฝ่ายทหารบก ณ กรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา เป็นผู้บังคับกองพันทหารม้าที่ 1 รักษาพระองค์ เป็นรองผู้บังคับการโรงเรียนยานเกราะ และผู้บังคับกองพันทหารม้าที่ 2 เป็นผู้บังคับการโรงเรียนยานเกราะ เป็นอุปทูต ณ สถานเอกอัครราชทูตประจำประเทศอาร์เจนตินา เป็นผู้มีส่วนอำนวยความสะดวกและเอกอัครราชทูตประจำประเทศอาร์เจนตินา เป็นเอกอัครราชทูตวิสามัญผู้มีส่วนอำนวยความสะดวกออสเตรเลีย ประเทศตุรกี และประเทศวาติกัน ต่อมา เป็นเอกอัครราชทูตผู้แทนถาวรประจำองค์การสหประชาชาติ ณ กรุงเจนีวา เป็นอธิบดีกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ และเป็นข้าราชการบำนาญตำแหน่งอธิบดีกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศ

ในทางการเมือง พลเอกชาติชาย เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อปี พ.ศ.2515 เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดนครราชสีมาและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อปี พ.ศ.2518 เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดนครราชสีมาและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อปี พ.ศ.2519 เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม เมื่อปี พ.ศ.2523 เป็นสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดนครราชสีมาเมื่อปี พ.ศ.2526 เป็นหัวหน้าพรรคชาติไทย เป็นรองนายกรัฐมนตรีและสมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดนครราชสีมา เมื่อปี พ.ศ.2529 และได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นมหาปรมาภรณ์ช้างเผือก มหาวิรมงกุฎ ทูตียจุลจอมเกล้าพิเศษ เหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ 3 เหรียญกล้าหาญ เหรียญพิทักษ์เสรีชนชั้นที่ 1 เป็นนายกสมาคมมิตรภาพไทย-จีน และสมาคมนักเรียนเก่าไทย-ยุโรป เป็นต้น 21

21 "ระบบ 5:3:3:1 โฉมหน้า ครม.บพพิสูจน์ฝีมือบทรแรกของรัฐบาลใหม่", ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 581 (3-9 สิงหาคม 2531), หน้า 19.

เมื่อพิจารณาจากคุณสมบัติเฉพาะตัวทั้งในด้านการศึกษา ประสบการณ์การทำงานทั้งด้านงานราชการและงานการเมืองแล้ว กล่าวได้ว่าพลเอกชาติชาย ได้คลุกคลีอยู่ในวงการเมืองอาชีพและได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในทางการเมืองมาแล้วหลายตำแหน่งต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานานนั้น น่าจะสามารถสร้างการยอมรับจากบรรดาพรรคการเมืองอื่นได้พอสมควร

หากกล่าวเฉพาะกรณีการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ ซึ่งมีพลเอกชาติชาย เป็นหัวหน้าพรรคที่เป็นแกนนำและได้ขึ้นดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลด้วยนั้น ในทัศนะของนักการเมืองอื่น ๆ และสื่อมวลชนจากหลายกระแสได้วิเคราะห์ถึงทักษะภาวะผู้นำทางการเมืองของพลเอกชาติชาย ในการแสวงหาประโยชน์จากสถานการณ์ทางการเมืองภายหลังการเลือกตั้งให้เกิดประโยชน์ทางการเมือง จนกระทั่งประสบความสำเร็จขั้นสูงสุดในอาชีพทางการเมืองของตน โดยการขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีที่ประกอบด้วยพรรคการเมืองและนักการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง อันประกอบเป็นรัฐบาลประชาธิปไตยชุดแรกในรอบ 12 ปี ภายหลังจากที่มีการขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรงถึงขั้นแตกหัก เมื่อปี พ.ศ. 2516 กล่าวคือ ในช่วงระยะแรกที่มีการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลงใหม่ ๆ นั้น การที่พลเอกชาติชาย ได้ดำเนินบทบาทเคลื่อนไหวทางการเมืองในฐานะผู้นำในการสนับสนุนพลเอกเปรม ให้กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง และกล่าวปฏิเสธเป็นเชิงการตอกย้ำในจุดยืนที่แน่วแน่ของตนว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยจะสนับสนุนพลเอกเปรม อย่างตรงไปตรงมานั้น เป็นที่คาดการณ์กันว่าในสถานการณ์ดังกล่าว ถ้าหากว่าพลเอกชาติชาย แสดงออกถึงท่าทีที่จะขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียเองตั้งแต่ต้นนั้น นอกจากจะเป็นการแข่งขันกับพลเอกเปรม โดยตรงแล้ว ก็อาจเป็นไปได้ว่าจะได้รับการต่อต้านจากพลเอกเปรม ในฐานะที่เป็นคู่แข่งทางการเมืองก็ได้ ดังนั้น การดำเนินบทบาททางการเมืองในสถานการณ์ทางการเมืองช่วงระหว่างการจัดตั้งรัฐบาลนั้น นับได้ว่า พลเอกชาติชาย ประสบความสำเร็จในการช่วงชิงโอกาส โดยการปรับแนวทางการดำเนินงานทางการเมืองของตนได้เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองในช่วงนั้น 22

22 "แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล", ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 581 (3-9 สิงหาคม 2531), หน้า 17.

การประสานความเป็นอันหนึ่งอันเดียวในกลุ่มพันธมิตร ก็นับว่าเป็นกลยุทธ์ทางการเมืองในการจัดตั้งรัฐบาลผสมครั้งนี้เช่นกัน โดยเฉพาะการตอกย้ำถึงคำประกาศ "สัญญาสุภาพบุรุษ" ที่มักจะถูกนำมาใช้เสมอ เมื่อเกิดกรณีที่จะต้องตัดสินใจอย่างหนึ่งอย่างใดในขณะที่เกิดปัญหาข้อขัดแย้งที่สำคัญ และจำเป็นต้องมีการประนีประนอมและประสานประโยชน์กัน ดังจะเห็นได้ว่า ทันทีที่พลเอกเปรม ยืนคำประกาศอย่างเป็นทางการแล้วว่า จะไม่เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกต่อไป และทำที่ของพรรคกิจสังคมโดยพลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา ได้มีความเอนเอียงที่จะยอมรับการสนับสนุนของพรรคฝ่ายค้านให้ขึ้นเป็นผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเสียเองนั้น พลเอกชาติชาย ได้อาลัยวาทะของคำว่า "สัญญาสุภาพบุรุษ" มาใช้เป็นเครื่องมือในการยับยั้งการแตกแยกของพรรคพันธมิตร 5 พรรคที่เคยร่วมมือกันประสานการดำเนินงานทางการเมืองมาตั้งแต่ภายหลังวันยุบสภาแล้ว ทั้งนี้ นับว่าพลเอกชาติชาย ได้มีส่วนอย่างสำคัญในการพยายามรวบรวมให้พรรคพันธมิตรทั้ง 5 พรรค ยืนหยัดรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นตั้งแต่ภายหลังการยุบสภา ก่อนการเลือกตั้ง และหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง ดังจะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลงแล้ว และระหว่างที่มีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่อยู่นั้น นอกจากพลเอกชาติชาย หัวหน้าพรรคชาติไทย ได้พยายามพูดเป็นการแสดงถึงจุดยืนของตัวเองว่าจะไม่ยอมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีว่าตนเองไม่พร้อมที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีแล้ว พลเอกชาติชาย ในฐานะหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุด ก็ได้เป็นผู้เสนอรัฐบาลผสมโดยยืนหยัดที่จะร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสม 5 พรรคตามเดิม คือ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์ พรรคราษฎร และพรรคสหประชาชาติไทย " ...แม้ว่าพรรคสหประชาชาติไทยจะมี ส.ส. เพียง 5 คน ก็ไม่เป็นไร เรื่องนี้เป็นสัญญาสุภาพบุรุษว่า เราจะร่วมมือกัน สามัคคีกัน..."²³

²³ "สูตรผสม 5 พรรค ระวีงสภาอายุสั้น", สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 35 ฉบับที่ 7 (31 กรกฎาคม - 6 สิงหาคม 2531), หน้า 11.

ดังนั้น แม้ว่าพลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม จะดำเนินเกมการเมืองในแนวทางที่ขัดแย้งกับการดำเนินการของพรรคชาติไทย โดยเอนเอียงไปเข้ากับพรรคฝ่ายค้านประกาศจัดตั้งรัฐบาล และเป็นหัวหน้ารัฐบาลเสียเอง ซึ่งการดำเนินการดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกระแสความตึงเครียดทางการเมืองอย่างสูง และเพิ่มแรงกดดันให้แก่พรรคชาติไทยเป็นอย่างมากก็ตาม แต่ในที่สุดแล้ว ก็ไม่สามารถดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จได้ ซึ่งการดำเนินการทางการเมืองของพรรคกิจสังคมดังกล่าวต้องยุติลง โดยการที่พรรคชาติไทยได้มีการเคลื่อนไหวอย่างหนักแน่นและสามารถแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองที่ตั้งเครียดดังกล่าวได้ จนกระทั่งนายบรรหาร ศิลปอาชา เลขาธิการพรรคชาติไทย ได้นำแถลงการณ์ร่วมของพรรคร่วมรัฐบาลเสนอให้พลเอกชาติชายฯ เป็นนายกรัฐมนตรี มอบให้นายอุกฤษ มงคลนาวิน ประธานรัฐสภา เตรียมหน้าขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในที่สุด อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า การดำเนินบทบาททางการเมืองของพรรคกิจสังคมที่แสดงออกถึงท่าทีที่จะไม่ให้ความร่วมมือกับพรรคชาติไทยและพันธมิตรร่วม 5 พรรค ตามสัญญาสุภาพบุรุษนั้น แม้แต่หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ซึ่งเคยเป็นหัวหน้าพรรคกิจสังคมมาก่อน ก็ได้คัดค้านโดยการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนในเชิงยับยั้งต่อแนวทางของพรรคกิจสังคมดังกล่าวว่า "ความพยายามเดินเกมของพรรคฝ่ายค้านไม่น่าจะสำเร็จ และถ้าหากพลอากาศเอกสิทธิฯ หรือพรรคกิจสังคม พลิกตัวมาร่วมกับพรรคฝ่ายค้าน พลอากาศเอกสิทธิฯ ก็จะเสียผู้ใหญ่ ต่อไปไม่มีใครนับถือ"²⁴ ซึ่งก็หมายถึงว่าพลอากาศเอกสิทธิฯ ไม่ควรละเมิดต่อสัญญาสุภาพบุรุษ ดังที่พรรคชาติไทยมีการหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นกรอบอ้างอิงในการรวบรวมความเป็นปึกแผ่นในกลุ่มพันธมิตรพรรคร่วมรัฐบาล นั้นเอง

24 "แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบ", ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ หน้า 18.

2. ปัจจัยเงื่อนไขด้านการเจรจาต่อรองและการประสานผลประโยชน์ทางการเมือง

ในขั้นของการเจรจาต่อรองเพื่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนั้นนี้ นับได้ว่าประสบปัญหาอุปสรรคน้อยมาก และอาจกล่าวได้ว่า ในการเจรจาต่อรองกันระหว่างพรรคการเมืองร่วมรัฐบาลนั้น ค่อนข้างจะดำเนินไปอย่างราบรื่นพอสมควร ทั้งนี้ เนื่องจากมีปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญหลายประการ ประกอบกับความยึดมั่นและค่อนข้างเคารพในกติการ่วมกันระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลที่ได้ดำเนินงานทางการเมืองในแนวทางที่ประสานความร่วมมือกันมาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่มีการยุบสภาใหม่ ๆ แล้ว โดยเฉพาะประสบการณ์ในการร่วมรัฐบาลผสมในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม²⁵

ปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญยิ่ง อันเป็นจุดเริ่มต้นในการนำไปสู่หนทางของความสำเร็จในการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ก็คือ การเห็นพ้องต้องกันในเรื่องแรกที่ต่างมีความยินยอมเห็นพ้องต้องกันว่า พรรคแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลควรจะเป็นพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามามากที่สุด ทั้งนี้ เป็นถ้อยแถลงร่วมกันของบรรดาพรรคกลุ่มพันธมิตร รวมถึงพรรคฝ่ายค้านอื่น ๆ ด้วย ดังนั้น การที่พรรคชาติไทยซึ่งเป็นพรรคที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาถึงจำนวน 87 ที่นั่ง ซึ่งมากกว่าลำดับรอง คือ พรรคกิจสังคมค่อนข้างมากนั้น ย่อมไม่ก่อให้เกิดความเคลงเคลงใจแต่อย่างใดเมื่อเปรียบเทียบกับพรรคกิจสังคมกับพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งเป็นพรรครองที่ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน

นอกจากนี้ อาจกล่าวในเชิงเปรียบเทียบได้ว่า พรรคร่วมรัฐบาลทั้ง 5 พรรคนั้น แท้ที่จริงได้มีการพอร์มตัวกันเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสมมาล่วงหน้าตั้งแต่ก่อนการเลือกตั้งมาแล้วก็ได้ หากไม่นับถึงการที่เคยร่วมรัฐบาลกันมาตั้งแต่สมัยที่พลเอกเปรม เป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้ เพราะทันทีที่พลเอกเปรม

²⁵ นายชวน หลีกภัย ให้เหตุผลในการเข้าร่วมรัฐบาลผสมด้วยสาเหตุสำคัญ 2 ประการ คือ ประการแรก เนื่องจาก (พรรคประชาธิปัตย์) เคยร่วมรัฐบาลสมัยนายฯ เปรม และประการที่สอง ถ้ามีการยอมรับเงื่อนไขของพรรค (ประชาธิปัตย์) ก็คือ (ยอมรับ) เงื่อนไขของนโยบายบางประเด็น เราไม่คิดว่าจะยอมรับทั้งหมด ในเงื่อนไขของนโยบายบางประเด็น เช่น เรื่องการปฏิรูปที่ดิน หรือ เรื่องสภาการเกษตร เป็นต้น สัมภาษณ์ ชวน หลีกภัย, หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์, 17 กันยายน 2534.

ประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 29 เมษายน 2531 ปรากฏว่าในวันรุ่งขึ้นก็ได้มีการนัดหมายกัน ไปตีกอล์ฟครั้งหนึ่ง และได้มีการนัดหมายพบปะกันอยู่เรื่อย ๆ รวมทั้งมีการตั้งคณะกรรมการร่วมขึ้นมา ทำหน้าที่ประสานงานพรรคพันธมิตร 5 พรรค เพื่อรวมตัวกันจัดตั้งรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้ง ซึ่ง แม้ว่าการรวมตัวกันดังกล่าวจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อสนับสนุนพลเอกเปรม ก็ตาม แต่ครั้นเมื่อเงื่อนไขทางการเมืองไม่เอื้ออำนวยให้พลเอกเปรม สามารถกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้อีกครั้ง การเปลี่ยนผู้นำรัฐบาลจากพลเอกเปรม มาเป็นพลเอกชาติชาย หัวหน้าพรรคชาติไทย จึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ และมีความเป็นไปได้โดยไม่ยากลำบากนัก ทั้งนี้ เพราะทุกพรรคต่างก็มีความยึดมั่นในหลักการที่เคย ประสานประโยชน์และประโยชน์ประนีประนอมทางการเมืองกันมาได้แล้ว ตั้งแต่คราวจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้น โดยการประกาศเป็นหลักการร่วมกันว่า จะหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าต่อกันในสนามเลือกตั้ง ถ้าหากว่า หลีกเลี่ยงไม่ได้จริง ๆ ก็ให้ประนีประนอมกันในทางอื่น ซึ่งเป็นคำประกาศของนายบรรหาร ศิลปอาชา เลขาธิการพรรคชาติไทยเอง

ดังนั้น ทันทีที่ผลการเลือกตั้งได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการเรียบร้อยแล้ว กลุ่ม พันธมิตร 5 พรรค ภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย และพรรคชาติไทย จึงได้ทำหน้าที่เป็นแกนนำ ประสานการเจรจาต่อรองและเสนอแนวทางการจัดตั้งรัฐบาลผสม 5 พรรค โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ใด ๆ ทั้งสิ้น แม้ว่าพรรคสหประชาธิปไตยจะมีที่นั่งในสภาเพียง 5 เสียงก็ตาม สูตรรัฐบาล 5 พรรค จึงได้รับการก่อตัวเป็นรูปเป็นร่างทันทีที่การเลือกตั้งสิ้นสุดลง แม้ว่าในการดำเนินการจัดตั้งรัฐบาล ดังกล่าวจะเกิดขึ้นจากแนวทางของพรรคการเมืองฝ่ายค้านดำเนินควบคู่กันไปอีกกระแสหนึ่งก็ตาม²⁶ แต่ แนวทางการดำเนินงานของพรรคฝ่ายค้านก็ประสบความสำเร็จสูงสุดในที่สุด เนื่องจากไม่สามารถรวบรวม กันได้เป็นปึกแผ่นแน่นอนหนาเทียบเท่ากับกลุ่มพันธมิตร 5 พรรคได้

²⁶ การเคลื่อนไหวที่จะจัดตั้งรัฐบาลผสมของกลุ่มการเมืองฝ่ายค้านซึ่งนำโดยนายบุญชู ไรจนเสถียร นายอุทัย พิมพ์ใจชน และนายสมัคร สุนทรเวช โดยการยกย่องให้พลอากาศเอกสิทธิ เศรษฐศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคมเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น แม้ว่าจะก่อให้เกิดความตึงเครียดทางการเมืองขึ้นในช่วง เวลาระยะสั้นก็ตาม แต่ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จเพียงในชั่วระยะเวลาอันรวดเร็ว ซึ่งไม่ส่งผล กระเทือนต่อแนวทางการจัดตั้งรัฐบาลผสมของกลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ภายใต้การนำของพรรคชาติไทย แต่อย่างใด

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่อาจสามารถปฏิเสธเสียทีเดียวได้เลยว่า การดำเนินการทางการเมืองของบรรดาพรรคการเมืองต่าง ๆ เพื่อเคลื่อนไหวเจรจาต่อรองกันเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสมในครั้งนี้ ได้มีการดำเนินการ และเคลื่อนไหวในฝ่ายต่าง ๆ อย่างพร้อมเพรียงกัน และมีการนำเอากลยุทธ์ในการต่อรองทางอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ มาแข่งขันต่อสู้กันอย่างเข้มข้นเหมือนกัน ไม่ว่ากลุ่มพันธมิตรทางการเมืองในพรรคฝ่ายค้านเก่า หรือพรรคร่วมรัฐบาลเก่าของกลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ด้วยกันเองก็ตาม โดยเฉพาะในกลุ่มพันธมิตร 5 พรรคด้วยกันเอง ซึ่งมีประเด็นพิจารณาที่สำคัญหลายประการเกี่ยวกับการเจรจาต่อรองกันเพื่อจัดตั้งรัฐบาลผสมในครั้งนี้ ได้แก่ การกำหนดเงื่อนไขเกี่ยวกับการแบ่งสรรโควตาของสัดส่วนการถือครองตำแหน่งประจำกระทรวงต่าง ๆ การจัดจำแนกลำดับความสำคัญของกระทรวง การจัดสูตรในการดำรงตำแหน่งประจำกระทรวงระหว่างพรรคในกระทรวงเดียวกัน การพิจารณาถึงประเด็นความรู้ความสามารถ ความชำนาญและความเหมาะสมเฉพาะพรรคและเฉพาะตัวในการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ตลอดจนการพิจารณาในตำแหน่งรัฐมนตรีของกระทรวงสำคัญบางกระทรวง อย่างเช่น กระทรวงกลาโหม เป็นต้น²⁷ สำหรับการจัดสูตรการแบ่งสรรโควตาสัดส่วนของตำแหน่งต่าง ๆ ในการจัดตั้งรัฐบาลผสม โปรดดูในตารางที่ 5.1 (แสดงการจัดสูตรรัฐบาลผสม 5 พรรค)

27 นายประจวบ ไชยสาส์น ตัวแทนพรรคประชาธิปัตย์ ในการเจรจาจัดตั้งรัฐบาล ได้อธิบายถึงการเจรจาในประเด็นแนวนโยบายว่า เรามาตั้งรัฐบาล เรามีวัตถุประสงค์อย่างไร เป้าหมายอะไร เป้าหมายของชาติ เป้าหมายของประเทศ เรา (หมายถึงรัฐบาลผสมที่จะจัดตั้งขึ้น) จะเดินไปสู่เป้าหมายอย่างไร นั่นคือสิ่งที่เราคุยกัน เศรษฐกิจจะไปทางไหน ในทางการเมือง เราจะไปทางไหน ในทางความมั่นคง เราจะไปไหน นั่นคือ โครงสร้าง ความคิด หรือปรัชญาที่คุยกัน ทุกพรรคก็มีนโยบายของตนเอง หรือมีความคิด หรือหลักการแตกต่างกัน ถ้าเราไม่มีจุดร่วมเดียวกัน วัตถุประสงค์เดียวกัน คุยเรื่อง มันก็เสียเวลา พอเราได้เป้าหมาย วัตถุประสงค์แล้ว เราก็ได้เห็นหลักใหญ่, สัมภาษณ์ ประจวบ ไชยสาส์น, "เกมต่อรอง ฟอรัม (ชาติชาย 1) เหมือนเล่นไพ่ 3 ใบ", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 146 (21 สิงหาคม 2531) , หน้า 11.

ตารางที่ 5.1 แสดงการจัดสรรรัฐบาลผสม 5 พรรค 28

พรรคการเมือง กระทรวง (เกรด)	พรรคการเมือง	ชาติไทย	กิจสังคม	ประชาธิปไตย	ราษฎร	สหประชาธิปไตย	มวลชน
	เกรด A						
มหาดไทย		2	1	1	-	-	-
คลัง		1	-	1	-	-	-
เกษตรและสหกรณ์		1	1	2	-	-	-
คมนาคม		1	2	1	-	-	-
รวม		5	4	5	0	0	0

28 ในเริ่มแรกของการเจรจาต่อรองในการจัดตั้งรัฐบาลผสมได้มีการจัดสรรส่วนแบ่งของตำแหน่งในคณะรัฐบาลที่พิจารณาจากพรรคการเมืองเฉพาะ 5 พรรค ได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปไตย พรรคราษฎร และพรรคสหประชาธิปไตย ส่วนพรรคมวลชน ซึ่งเป็นพรรคที่ 6 เพิ่งจะนำเข้ามาผนวกและพิจารณาในภายหลัง

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

พรรคการเมือง กระทรวง (เกรด)	ชาติไทย	กิจสังคม	ประชาธิปไตย	ราษฎร	สหประชาธิปไตย	มวลชน
เกรด B พานิชย์	1	2	-	-	-	-
อุตสาหกรรม	2	-	-	1	-	-
ศึกษาธิการ	1	1	-	1	-	-
การต่างประเทศ	-	2	-	-	-	-
รวม	4	5	0	2	0	0

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

พรรคการเมือง พรรคการเมือง	ชาติไทย	กิจสังคม	ประชาธิปไตย	ราษฎร	สหประชาธิปไตย	มวลชน
	พรรคการเมือง	พรรคการเมือง	พรรคการเมือง	พรรคการเมือง	พรรคการเมือง	พรรคการเมือง
พรรคการเมือง (เกรด)						
เกรด C						
สาธารณสุข	1	-	2	-	-	-
ยุติธรรม	1	-	-	-	-	-
วิทยาศาสตร์ฯ	-	-	1	-	-	-
ทบวงมหาวิทยาลัย	1	-	-	-	-	-
รวม	3	0	3	0	0	0

ตารางที่ 5.1 (ต่อ)

พรรคการเมือง กระทรวง (เกรด)	ชาวไทย	กิจสังคม	ประชาธิปไตย	ราษฎร	สหประชาธิปไตย	มวลชน
	ยกเว้นพิเศษ					
กล้าไหม	1	-	-	-	-	-
รัฐมนตรีประจำสำนัก นายกรัฐมนตรี	3	1	1	-	1	1
รองนายกรัฐมนตรี	-	1	1	1	-	-
นายกรัฐมนตรี	1	-	-	-	-	-
โควต้า	17	11	10	4	1	-
อัตราที่ได้รับจริง	17	11	10	3	1	1

หมายเหตุ คณะรัฐบาลผสมประกอบด้วยตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีรวมทั้งสิ้น 46 ตำแหน่ง โดยเป็นคนนอก 1 ตำแหน่ง คือ รองนายกรัฐมนตรี (นายมีชัย ฤชุพันธุ์).

จากตาราง 5.1 ซึ่งแสดงการจัดสูตรรัฐบาลผสม 5 พรรค ดังกล่าวนั้น สะท้อนให้เห็น โดยชัดเจนว่า ในการจัดสูตรรัฐบาลผสมตามรูปการณ์ดังกล่าว ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกรอบอ้างอิงทาง ด้านการประสานประโยชน์กันด้วยหลักเหตุผลเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ของการจัดสรรเกี่ยวกับ สัดส่วนที่มีการลดหลั่นตามอัตราส่วนของจำนวนสมาชิกที่ได้รับเลือกเป็น ส.ส. หรือการจัดจำแนกลำดับ ความสำคัญของกลุ่มกระทรวงที่แบ่งออกเป็น เกรด A , B , C และกระทรวงที่มีการยกเว้นไว้เป็น กรณีพิเศษที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับกองทัพ คือ กระทรวงกลาโหม หรือการกำหนดโควตาของส่วนแบ่ง ระหว่างกลุ่มกระทรวงตามลำดับความสำคัญและอัตราส่วนที่ควรจะได้รับ ซึ่งการกำหนดสูตรผสมตาม กฎเกณฑ์ดังกล่าว นอกจากจะช่วยลดความขัดแย้งในด้านการจัดสรรส่วนแบ่ง ในระหว่างพรรคที่สามารถ ควบคุมความยุติธรรมได้ด้วยเงื่อนไขของสัดส่วน ส.ส. ที่ได้รับการเลือกตั้ง กับโควตาของตำแหน่งที่ สมควรได้รับแล้ว ในอีกด้านหนึ่ง ยังได้มีส่วนอย่างสำคัญในการช่วยลดความกดดันอันจะเกิดขึ้นได้จาก การขัดแย้ง อันเกิดจากการโต้แย้งภายในพรรคด้วยกันเองอีกด้วย ทั้งนี้ นอกจากการจัดสรรอัตราส่วน ตำแหน่งต่าง ๆ ในระหว่างพรรคที่จะถูกกำหนดไว้อย่างตรงไปตรงมาแบบตายตัว โดยไม่จำเป็นต้อง สร้างกรณีโต้แย้งใด ๆ แล้ว ภายในพรรคเองก็มีความยืดหยุ่นพอที่จะเปิดให้มีการต่อรองกันเองเป็นการ ภายในพรรคของตน ในการที่จะเลือกบุคคลเข้ารับตำแหน่งต่าง ๆ ได้ตามระดับความเหมาะสม และ ความถนัด หรือความชำนาญตามความตกลงที่สามารถจัดสรรกันเองได้ภายในพรรคของตน ดังเช่น นายประจวบ ไชยสาส์น ได้กล่าวถึงหลักการและวิธีการในการแบ่งกระทรวงว่า " เรื่องการแบ่ง กระทรวง เราก็ถือว่า ความสำคัญของกระทรวง 1 ถึง 13 กระทรวง เรียงลำดับอย่างไร จะเอา ความสำคัญอย่างไร ก็ไล่ลงมา 1 กระทรวงมหาดไทย เอากระทรวงกลาโหมไปกองไว้ตรงกลางก่อน อย่างเพิ่งพิจารณาก็มี กระทรวงมหาดไทย เกษตรฯ คมนาคม แล้วมาถึงศึกษาธิการ แล้วก็มาพาณิชย์ สาธารณสุข ไล่ลงไปอย่างนี้ มาถึงทบวงมหาวิทยาลัย แล้วก็ยุติธรรม" ²⁹

²⁹ สัมภาษณ์ ประจวบ ไชยสาส์น, "เกมต่อรอง พอร์ม (ชาติชาย 1) เหมือนเล่นไพ่ 3 ใบ", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 146 (21 สิงหาคม 2531), หน้า 11.

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า กลุ่มกระทรวงที่มีความสำคัญในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะในระดับเกรด A, B หรือ C ก็ตาม ต่างมีการกระจายการถือครองอยู่ในพรรคใหญ่ ๆ ทั้ง 3 พรรค โดยที่ไม่มี ความแตกต่างกันมากนัก ซึ่งไม่มีลักษณะผูกขาดการถือครองโดยพรรคหนึ่งพรรคใดเพียงพรรคเดียวเท่านั้น³⁰ โดยเฉพาะในกลุ่มกระทรวงระดับเกรด A จะเห็นได้ว่า 3 พรรคการเมืองใหญ่ ๆ คือ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม และพรรคประชาธิปัตย์ ต่างถือครองในสัดส่วนที่อาจจะกล่าวได้ว่าเท่าเทียมกัน คือ 5 ตำแหน่ง 4 ตำแหน่ง และ 5 ตำแหน่ง ตามลำดับ ซึ่งเกือบจะเท่ากันทุกพรรค หรือถ้าหากพิจารณา ถึงยอดรวมจากกลุ่มกระทรวงทั้ง 3 เกรด คือ เกรด A, B และ C นั้น ก็จะได้เห็นว่ามียุทธการ ถือครองระหว่าง 3 พรรคดังกล่าวในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันอีกด้วย กล่าวคือ พรรคชาติไทย ถือครองทั้งสิ้น 12 อัตรာ พรรคกิจสังคม 9 อัตรာ และพรรคประชาธิปัตย์ 8 อัตรာ ซึ่งก็เป็นไปตามสัดส่วนของโควตาที่ได้วางเป็นกฎเกณฑ์ตายตัวไว้แล้วนั่นเอง หรือหากจะพิจารณาเฉพาะรายกระทรวงก็จะได้เห็นว่ากระทรวงสำคัญไม่ว่าในกลุ่มกระทรวงระดับ เกรด A, B หรือ C ก็ตาม มิได้เป็นการผูกขาด โดยพรรคการเมืองพรรคเดียว อย่างเช่น กระทรวงมหาดไทย เกษตรและสหกรณ์การเกษตร และ กระทรวงการคลัง ในกลุ่มกระทรวงเกรด A นั้น จะมีการกระจายการถือครองอยู่ในหลาย ๆ พรรค ร่วมกัน เช่นเดียวกับกลุ่มกระทรวงในเกรดอื่น ทั้งเกรด B และ C ดังนั้น ในการจัดสรรสัดส่วน หรือการครองอัตรากำหนดต่าง ๆ ในคณะรัฐบาลผสมชุดนี้ จึงไม่ค่อยเป็นประเด็นสำคัญของกรณีการ

30 จากการสัมภาษณ์ พล.ต.ส.นันท ขจรประศาสน์, เลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์, 17 ตุลาคม 2534. ซึ่งชี้ให้เห็นว่าในขั้นการเจรจาต่อรองนั้น พรรคต่าง ๆ ได้มีโอกาสเจรจาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางการเมืองกันได้โดยอิสระและเป็นที่พอใจของทุกฝ่ายพอสมควร กล่าวคือ "สำหรับพรรคประชาธิปัตย์ ได้นำผลของการเจรจากลับไปปรึกษาในคณะผู้บริหารพรรค และตกลงที่จะเจรจาแลกเปลี่ยนกับพรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์จึงได้กระทรวงเกษตรฯ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ในขณะที่พรรคกิจสังคมได้ กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และกระทรวงคมนาคม ทางด้านพรรคชาติไทยก็มีการแลกเปลี่ยนกระทรวงกับพรรคราษฎร ซึ่งไม่ต้องการกระทรวงการคลัง ถึงยอมแลกกับกระทรวงศึกษาธิการ โดยที่พรรคชาติไทยรับกระทรวงการคลังไป โดยมีการติดต่อกันที่ พรรคประชาธิปัตย์ว่าต้องการ "คลัง" หรือไม่ พรรคประชาธิปัตย์ก็ตั้งเงื่อนไขว่า "ถ้าเอาคลังแลกกับ วิทยาศาสตร์ เราเอา แต่ถ้าแลกกับสาธารณสุข เราเอาสาธารณสุข ซึ่งทางพรรคชาติไทยจะให้ "คลัง" มาพร้อมกับ "ยุติธรรม" ในที่สุดพรรคประชาธิปัตย์ก็ปฏิเสธ"

โต้แย้งในระหว่างพรรคกันมากนัก การโต้แย้งที่สำคัญจึงอยู่ที่ว่าพรรคต่าง ๆ จะกำหนดตัวบุคคลอย่างไร ในการเข้าดำรงตำแหน่งตามกรอบใหญ่ของสูตรที่ได้กำหนดไว้แล้วดังกล่าว ความสำคัญของการแข่งขัน การเจรจาต่อรองจึงเกิดขึ้นภายในพรรคมากกว่าเป็นการต่อรองระหว่างพรรค ดังเช่น การแสดงทัศนะในกรณีนี้ของนายชวน หลีกภัย ว่า การเจรจากันจะต้องดูจำนวนสมาชิกด้วย (จำนวน ส.ส.) เช่น ตัวเรา (พรรคประชาธิปัตย์) อยากได้กระทรวงเศรษฐกิจ แต่จำนวน ส.ส. เราอาจจะไม่พอที่จะเอา ทั้งกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งเป็นไปได้ยาก กรณีเช่นนี้ อาจจะมีปัญหา เพราะฉะนั้น จำนวน ส.ส. ในการที่จะต่อรองเพื่อเอากระทรวงมาจึงมีความสำคัญ อีกประการหนึ่ง คือ กระทรวงที่มีการเจรจานั้น มีน้ำหนักความสำคัญที่นักการเมืองให้แตกต่างกันไป ดังนั้น พรรคใดที่ได้เสียงมากกว่าก็จะได้เปรียบมากกว่า สามารถเลือกตำแหน่งได้มากกว่า 31

ในส่วนของพรรคชาติไทย แม้ว่าจะเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลและทำหน้าที่ในการประสานประโยชน์ในระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลด้วยกันเองได้โดยค่อนข้างราบรื่นก็ตาม แต่ภายในพรรคเองได้มีการเจรจาต่อรอง และมีกรณีปัญหาการโต้แย้งเกิดขึ้นในหลายจุดด้วยกัน ทั้งนี้ เพราะพรรคชาติไทยมีจำนวน ส.ส. มากถึง 87 คน และมีผู้พร้อมจะเป็นรัฐมนตรีจำนวนมากเช่นเดียวกัน จึงเกิดปัญหาขึ้น ได้แก่ ในส่วนของภาคเหนือ จำนวน ส.ส. ทั้งหมด 14 คน ได้โควตา 3 ที่นั่ง ประกอบด้วย นายสุชน ขามพูนท นายคสุติ รังคสิริ และนายประทวน รมยานนท์ จึงจำเป็นต้องตัดนายสอาด ปิยวรรณ และนายสุรพันธ์ ชินวัตร ออกไป อย่างไรก็ตาม ทั้ง 2 คนนี้ ได้ถูกนายอนุวรรตน์ วัฒนพงศ์ศิริ ส.ส. จังหวัดบุรีรัมย์ แทรกตัวเข้ามาเป็นคู่แข่ง โดยผู้มีอำนาจภายในพรรคชาติไทย พิจารณาเห็นว่า นายอนุวรรตน์ เป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งและมีความอาวุโสมากคนหนึ่ง แม้ว่าการเลือกตั้งทั่วไป เมื่อปี พ.ศ. 2529 จะสอบตกก็ตาม แต่ในคราวนี้เห็นสมควรมอบตำแหน่งรัฐมนตรีให้แก่ นายอนุวรรตน์ สำหรับในส่วนที่เป็นโควตาของภาคกลางก็เป็นกรณีข้อโต้แย้งเช่นกัน กล่าวคือ ได้มีการพิจารณากันถึงความสำคัญของนายอุดมศักดิ์ ทั้งทอง ส.ส. จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งแม้ว่าคุณสมบัติยังไม่เหมาะสมพอจะเป็นรัฐมนตรีได้ แต่เมื่อมาพิจารณาถึงแง่ความอาวุโสและความสำคัญต่อพรรคในฐานะที่นายอุดมศักดิ์สามารถรวบรวมจำนวน ส.ส. ภายใต้สังกัดของตนเข้ามาสู่พรรคชาติไทยจากการเลือกตั้งติดต่อกันถึง 3 ครั้ง

31 สัมภาษณ์ ชวน หลีกภัย, หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์, 17 ตุลาคม 2534.

รวมทั้งยังได้ใช้จ่ายเงินจำนวนมากสนับสนุนพรรคชาติไทย ตลอดจนการช่วยเหลือ ส.ส. ในพรรคกลุ่มภาคีอีกหลายคนแล้ว จึงมีความจำเป็นต้องมอบตำแหน่งรัฐมนตรีให้แก่ นายอุดมศักดิ์ ขณะที่ นายภิรมย์ อังกนิษฐ์ ส.ส. เพชรบุรี ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกันกับ นายอุดมศักดิ์ ที่สนับสนุน ส.ส. กลุ่มตระกูล อังกนิษฐ์ เข้ามาถึง 3 คน ซึ่งก็อยู่ในข่ายที่สามารถรับตำแหน่งรัฐมนตรีได้เช่นเดียวกัน แต่ด้วยความบังเอิญที่เมื่อพรรคชาติไทยได้จัดสรรตัวผู้เหมาะสมเข้าดำรงตำแหน่งในกระทรวงได้แล้ว ปรากฏว่ามีตำแหน่งกระทรวงยุติธรรมว่างให้นายภิรมย์ ได้เพียงตำแหน่งเดียว ซึ่งเมื่อเทียบกับคุณสมบัติและความเหมาะสมของตัวนายภิรมย์ เองแล้ว พรรคชาติไทยไม่อาจจัดสรรตำแหน่งดังกล่าวให้แก่ นายภิรมย์ ได้ จึงได้จัดสรรให้แก่ พลตำรวจโทจรัส มังคลารัตน์ ส.ส. จังหวัดกาญจนบุรี เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ทั้ง ๆ ที่ พลตำรวจโทจรัส มีส่วนในการสนับสนุนพรรคน้อยกว่านายภิรมย์ แต่พรรคก็ได้เสนอเงื่อนไขต่อรองอย่างอื่นแลกเปลี่ยนกับนายภิรมย์ นอกจากนี้ประเด็นข้อพิพาทอีกกรณีหนึ่งคือ โควต้าพรรคชาติไทยในภาคกลาง ซึ่งแต่เดิม นายทวีข กลินประทุม ประกาศจะไม่รับตำแหน่ง แม้ว่าตนจะมีความอาวุโสคนหนึ่งก็ตาม แต่ได้กำหนดเงื่อนไขว่า ถ้าตนไม่รับตำแหน่งก็ให้นายสรอรรถ กลิ่นประทุม บุตรชายของตน ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงใดกระทรวงหนึ่ง ซึ่งได้ตกลงในข้อเสนอดังกล่าวภายในพรรคเป็นที่เรียบร้อยแล้ว แต่ต่อมานายทวีข ได้เปลี่ยนแปลงข้อเสนอใหม่ โดยขอเข้ารับตำแหน่งรัฐมนตรีเสียเอง 32

ในส่วนของพรรคราษฎร ซึ่งตามมติของพรรคร่วมรัฐบาลระบุว่าพลเอกเทียนชัย สิริสัมพันธ์ หัวหน้าพรรค เป็นผู้ดำรงตำแหน่งกระทรวงการคลัง แต่ต่อมาปรากฏว่าพลเอกเทียนชัย ได้ปฏิเสธตำแหน่งในกระทรวงการคลังโดยอ้างว่าเป็นงานที่ไม่ถนัดและทำไม่ได้ โดยต่อรองให้พรรคประชาธิปไตยรับเอากระทรวงการคลังไปด้วยแลกกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยเสนอให้นายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปไตย เป็นรัฐมนตรีว่าการ ให้ นายชวน หลีกภัย เป็นรองนายกรัฐมนตรี แล้วให้นายศุภชัย พานิชภักดิ์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังอีกสมัย เพราะเป็นคนทำงาน แต่พรรคประชาธิปไตยไม่ยอมรับ เพราะนายศุภชัย เป็น ส.ส. สอบตก แม้ว่าจะมีความเหมาะสมแต่ก็จะทำให้พรรคประชาธิปไตยเสียโควตาไป 1 ตำแหน่ง จึงไม่ยอมแลก

32 "ลุยเบื้องหลังกว่า ชาติชาย 1 อุบัติ ใครบ้างหน้าแตก", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 417 (29 สิงหาคม 2531), หน้า 13-14.

กระทรวงดังกล่าวด้วย ซึ่งเมื่อพรรคราษฎรและพรรคประชาธิปไตยต่างปฏิเสธไม่ยอมรับกระทรวง
เกรด A อย่างกระทรวงการคลัง พรรคราษฎรซึ่งเป็นเจ้าของโควตากระทรวงการคลัง จึงเสนอ
แลกเปลี่ยนกับกระทรวงศึกษาธิการ อันเป็นโควตาของพรรคชาติไทย โดยที่แต่เดิมพรรคชาติไทย
ต้องการจะตั้งนายสุธี สิงห์เสนห์ มาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังอีกสมัย แต่มีปัญหา
ภายในพรรคอีก เนื่องจากพรรคได้มีตัวบุคคลที่จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ และรัฐมนตรีช่วยว่าการ
จำนวนมาก จึงต้องกลับเข้ามาเป็นของพรรคตามเดิม 33

สำหรับปัญหาภายในพรรคของพรรคราษฎร แม้ว่าพรรคได้สละกระทรวงการคลัง โดยนำ
มาแลกกับกระทรวงศึกษาธิการเป็นที่เรียบร้อยแล้วก็ตาม แต่ในการจัดสรรตำแหน่งรัฐมนตรีภายในพรรค
ก็มีปัญหาข้อขัดแย้งเกิดขึ้นโดยที่ตามรายชื่อเดิมพรรคราษฎรได้ส่งชื่อนายเชาวน์วงศ์ สุกลาภา ให้ดำรง
ตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย เนื่องจากก่อนการเลือกตั้งพลเอกเทียนชัย ได้ติดต่อ
ไปที่นายเชาวน์วงศ์ ให้ลาออกจากการเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดเพชรบุรี มาลงสมัครรับเลือกตั้งโดยมี
ข้อเสนอว่า ถ้าได้รับเลือกตั้งเข้ามาจะได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย แต่ปรากฏว่า
รายชื่อรัฐมนตรีที่พรรคเสนอกลับกลายเป็นพลเอกมานะ รัตนโกเศศ เป็นรัฐมนตรีในโควตาซึ่งนาย
ไพฑูรย์ แก้วทอง และนายวัฒนา อัสวเหม ต่างก็มีความอาวุโส และการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมานาย
วัฒนา ได้นำ ส.ส. เข้าพรรคหลายคน ซึ่งในช่วงแรกมีการกล่าวกันว่า นายวัฒนา ไม่มีความเหมาะสมที่
จะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย มีแต่ชื่อนายเชาวน์วงศ์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ
กระทรวงมหาดไทย แต่ต่อมาปรากฏว่า นายเชาวน์วงศ์ ไม่ได้รับตำแหน่ง ผู้ได้รับตำแหน่งกลับกลายเป็น
นายวัฒนา และต่อมาได้รับคำชี้แจงว่า เป็นผลจากการไหวทเสียดังกล่าวภายในพรรคเองและเป็นการ
ดำเนินไปตามกติกาซึ่งนายเชาวน์วงศ์ เองก็ยอมรับ 34

33 เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

34 เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

ในส่วนของพรรคกิจสังคม อาจกล่าวได้ว่าพรรคกิจสังคมเป็นพรรคที่ได้เปรียบมากที่สุด
 ในบรรดาพรรคร่วมรัฐบาลในการจัดสรรโควตากระทรวง และในส่วนของผู้เข้าดำรงตำแหน่งก็ค่อนข้าง
 มีความขัดแย้งน้อยกว่าพรรคอื่น กล่าวคือ พลอากาศเอกสิทธิ เศรษฐศิลา ซึ่งมีความเหมาะสมและ
 ชำนาญงานกระทรวงการต่างประเทศมาก แต่โดยศักดิ์ศรีแล้วจะต้องดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี
 แต่พลอากาศเอกสิทธิ ปฏิเสธไม่ยอมรับตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี ยังประสงค์ที่จะทำงานในกระทรวง
 การต่างประเทศอีกต่อไป ส่วนกระทรวงพาณิชย์ แต่เดิม นายมนตรี พงษ์พานิช ซึ่งเคยดำรงตำแหน่ง
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์มาก่อนแล้วในสมัยรัฐบาลเปรม 5 และยังประสงค์ที่จะดำรงตำแหน่ง
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ต่อไปอีก แต่ทางด้านนายสุบิน ปิ่นขยัน อดีตรัฐมนตรีว่าการทบวง
 มหาวิทยาลัยที่มีคุณสมบัติสมควรได้รับตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ แต่ไม่มีความชำนาญงานเพียงพอใน
 กระทรวงคมนาคม จึงขอแลกเปลี่ยนกับนายมนตรี เป็นการสลับกระทรวงกันและทางด้านนายมนตรี เอง
 ก็มีความพร้อมที่จะรับกระทรวงหลัก เกรด A ดังกล่าว เพราะเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการ
 กระทรวงคมนาคมมาก่อนแล้วสมัยหนึ่ง ปัญหาของพรรคกิจสังคม จึงอยู่ตรงจุดเดียวกับพรรคการเมืองอื่น
 คือ รัฐมนตรีมีจำนวนเกินโควตา โดยเฉพาะโควตาของภาคอีสาน และภาคเหนือ จึงได้ตัดทอน
 นายประยุทธ์ ศิริพาณิชย์ และนายอานวย ยศสุข ออกไป โดยที่สร้างความไม่พอใจให้กับเจ้าตัว
 อย่างมากเช่นกัน โดยเฉพาะนายประยุทธ์ ซึ่งในช่วงแรกได้มีการเสนอชื่อเข้าอยู่ในบัญชีโควตาแล้ว 35

ในส่วนของพรรคประชาธิปไตย อดีตรัฐมนตรีหลายคนได้ประกาศไม่รับตำแหน่งรัฐมนตรีอีก
 ได้แก่ นายบัญญัติ บรรทัดฐาน นายอานวย สุวรรณศิริ และนายเทอดพงษ์ ไชยนันท์ จึงทำให้
 แรงกดดันของปัญหาการช่วงชิงตำแหน่งรัฐมนตรี ภายในพรรคลดความตึงเครียดลงได้มาก แม้กระนั้น
 ก็ตาม ปัญหาได้เกิดขึ้นในกลุ่ม ส.ส. ของนายประจวบ ไชยสาส์น ที่ประกาศอย่างเปิดเผยในการช่วงชิง
 ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์กับพันโทสนั่น ขจรประศาสน์ โดยกรณีความขัดแย้ง
 ได้ทวีความรุนแรงคล้ายกับกรณีกลุ่ม 10 มกรา ในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มนายประจวบ ไม่เพียงแต่
 แย่งขันในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเท่านั้น แต่ยังสามารถเรียกร้องตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการ
 ให้แก่นายพรเทพ เตชะไพบูลย์ อีกด้วย โดยการเสนอตัวเข้ามาแข่งขันกับนายสุทัศน์ เงินหมื่น ซึ่ง
 ปรากฏว่า กลุ่ม ส.ส.ภาคใต้ ให้ความสนับสนุนแก่นายสุทัศน์ และพันโทสนั่น จนกระทั่งประสพชัยชนะ

แบบเด็ดขาดไปในที่สุด ดังเช่น นายมารุต บุณาค ได้ให้ความเห็นในกรณีดังกล่าวว่า " ...ภาคีสานทางคุณประจวบ (ไชยสาส์น) เสนอ (ชื่อผู้เหมาะสมกับตำแหน่งรัฐมนตรี) คุณประจวบ คุณนิพนธ์ (พร้อมพันธ์) คุณพรเทพ (เตชะไพบูลย์) แต่ก็มาพิจารณาเห็นว่า สู้ทัศน์ (เงินหมื่น) เป็น ส.ส.มานานแล้ว สอดคล้องบ้าง ก็น่าจะเอาคนไม่มีเงินบ้าง ก็เสนอไป ก็เอาไป vote กัน 3 คน (ปรากฏว่า นายนิพนธ์ ได้ 50 คะแนน นายพรเทพ กับนายสู้ทัศน์ ได้ 33 คะแนนเท่ากัน) พรเทพ กับ สู้ทัศน์ ได้เสียงเท่ากัน ต้อง vote ใหม่อีกรอบ สู้ทัศน์ ก็ได้ 36 คะแนน นายพรเทพ ได้ 27 คะแนน 36

ในส่วนของพรรคมวลชนนั้น ไม่มีข้อขัดแย้งใด ๆ เพราะหัวหน้าพรรค คือ ร้อยตำรวจเอก เฉลิม อยู่บำรุง เป็นผู้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า ในส่วนของกระทรวงสำคัญอีกกระทรวง คือ กระทรวงกลาโหมนั้น ในชั้นแรกที่มีการจัดสรรโควตาและมีการเจรจาต่อรองกันนั้น ปรากฏว่าทุกพรรคได้มีมติเป็นเอกฉันท์ในการที่จะยกเว้นการเข้าดำรงตำแหน่งโดยพรรคการเมืองหนึ่งพรรคการเมืองใด ทั้งนี้เป็นผลมาจากการยืดหยุ่นอ่อนตัวและการยอมรับในข้อจำกัดประการหนึ่งว่า กระทรวงกลาโหมนั้น เป็นกระทรวงที่มีความเกี่ยวพันกับกิจการทางทหารและกองทัพโดยตรง ซึ่งการที่บรรดาพรรคร่วมรัฐบาลได้ยกเว้นให้การจัดสรรตำแหน่งในกระทรวงกลาโหมเป็นดุลยพินิจตามความเห็นที่เหมาะสมของกองทัพและตัวนายกรัฐมนตรีเองนั้น นอกจากเป็นการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับผลประโยชน์ของกองทัพแล้ว การที่พรรคการเมืองใด เข้าไปกุมอำนาจการบริหารของกระทรวงกลาโหมนั้น ย่อมจะทำให้มีผลกระทบต่อดุลอำนาจทางการเมือง อันอาจก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งตามมาในภายหลังได้อีกด้วย นอกจากนี้ กิจการทหารถือเป็นความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จำเป็นต้องอาศัยนักการทหาร หรืออดีตนายทหารเข้ามาเป็นผู้บริหาร มากกว่าจะเป็นนักการเมืองทั่วไปที่ขาดความรู้ทางการทหาร แต่อย่างไรก็ตาม ในทัศนะของกองทัพมีความเห็นว่า ผู้ที่จะได้รับการเลือกสรรเข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมนั้น อาจเป็นใครก็ได้ที่สามารถประสานงานกับผู้นำกองทัพและพรรคการเมืองได้ หรืออาจเป็นบุคคลที่ไม่มีความลาเอียง ซึ่งในที่สุดปรากฏว่าผู้นำทหารให้ความเห็นในเชิงชี้แนะว่า แม้ว่าจะนำบุคคลภายนอกที่เป็นกลางเข้ามาดำรงตำแหน่งดังกล่าว แต่ก็ขาดความชำนาญงานในกองทัพ ส่วนการจะนำเอานายทหารนอกราชการเข้ามา

36 สัมภาษณ์ มารุต บุณาค, รองหัวหน้าพรรคประชาธิปไตย, 30 กันยายน 2534.

ยังไม่มีใครเหมาะสมเท่ากับตัวนายกรัฐมนตรี คือ พลเอกชาติชาย นั้นเอง ทั้งนี้ ทหารเชื่อว่าพลเอกชาติชาย จะสามารถประสานประโยชน์กับผู้นำกองทัพโดยเฉพาะกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกและรักษาราชการผู้บัญชาการทหารสูงสุด ได้ดีกว่าผู้ใดในขณะนี้ ซึ่งในที่สุดตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมก็เป็นตำแหน่งควบของนายกรัฐมนตรีอีกตำแหน่งหนึ่ง

การเปิดเผยท่าทีและทัศนะของกองทัพต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยเฉพาะต่อตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมดังกล่าว เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าได้มีการประสานการเจรจาต่อรองร่วมกันในระหว่างพรรคการเมืองกับกองทัพเช่นกัน แม้ว่านายทหารระดับสูงของกองทัพหลายคนจะได้ออกมายืนยันการวางตัวเป็นกลางไม่เข้ายุ่งแทรกแซงในการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ โดยกล่าวว่าตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมนั้น กองทัพสามารถรับได้แม้จะเป็น ส.ส.ก็ตาม เพียงแต่สามารถประสานงานกับกองทัพได้ แต่ในวันที่พลเอกชาติชาย แถลงข่าวประกาศตัวเป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ก็ได้มีการแถลงว่า ตนได้ติดต่อกับผู้บัญชาการทหารบกเรียบร้อยแล้ว ซึ่งผู้บัญชาการทหารบกได้แสดงท่าทีสนับสนุนรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย อีกทั้งหลังจากนั้นก็ยังมีข่าวว่าพรรคชาติไทย ได้แสดงท่าทีกับผู้บัญชาการทหารบกอย่างชัดเจนในเรื่องตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ที่ให้สิทธิขาดแก่กองทัพเป็นผู้กำหนดเอง แม้ว่าต่อมาบรรดาคณะกรรมการจัดตั้งรัฐบาลผสมจะพยายามยืนยันว่า แก้อัรัฐมนตรีทุกตำแหน่งล้วนมาจาก ส.ส.ใน 5 พรรคการเมืองโดยไม่มีคนภายนอกก็ตาม แต่ต่อมาก็ยอมรับว่าตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งมาจาก 1 ใน 5 พรรคการเมืองนี้ ได้เสนอชื่อให้ฝ่ายทหารเห็นชอบด้วย ซึ่งได้รับการยืนยันต่อมาจากคณะกรรมการจัดตั้งรัฐบาลว่า "มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมต่อกับกองทัพ เพื่อให้มีส่วนช่วยประคับประคองเสถียรภาพรัฐบาลที่จะตั้งขึ้น และแก้อัรัฐมนตรีกลาโหมก็เป็นสะพานสำคัญที่จะเชื่อมโยง ถ้าหากฝ่ายทหารจะเสนอตัวบุคคลลงมาก็ไม่มีปัญหา แต่ถ้าหากฝ่ายทหารระมัดระวังไม่อยากจะเข้ามาเกี่ยวข้อง ก็อาจให้เป็นโควตาของพรรคการเมืองภายใต้ความเห็นชอบของกองทัพแทน" ³⁷

37 "เส้นทางรัฐบาลเบญจพรรค ระวีงยุทธการทิ้งทุ่นจากฝ่ายค้าน จัปตา สิทธิ เสวตศิลา", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 414 (31 กรกฎาคม 2531), หน้า 13.

ปัจจัยสำคัญอันเป็นเงื่อนไขความสำเร็จในการจัดตั้งรัฐบาลผสม ในด้านกลยุทธ์ในการเจรจาต่อรองนี้ จะเห็นได้ว่าเงื่อนไขสำคัญ คือ การกำหนดสูตรและโควตาที่สามารถยุติข้อขัดแย้งระหว่างพรรคได้ โดยการจัดสรรส่วนแบ่งตามหลักการจำแนกลำดับความสำคัญของกระทรวงเป็นกลุ่ม ๆ รวมทั้งเงื่อนไขการกระจายการถือครองระหว่างพรรคการเมืองให้มีการกระจายตัวตามกระทรวงต่าง ๆ อย่างใกล้เคียงกัน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่งในการยุติกรณีขัดแย้งกันระหว่างพรรค และทำให้พรรคต่าง ๆ สามารถประสานประโยชน์ ในการครอบครองตำแหน่งรัฐมนตรีตามกระทรวงต่าง ๆ ได้โดยทั่วถึง ขณะที่พรรคต่าง ๆ มีอิสระและยืดหยุ่นสูงพอในการที่จะจัดสรรและต่อรองกันเองเป็นการภายใน ซึ่งแต่ละพรรคมีข้อจำกัดและเงื่อนไขสนับสนุนที่แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของแต่ละพรรค ๆ ไป อันเป็นการเปิดช่องทางที่กว้างขวางสำหรับการจัดการภายในของพรรคเอง ดังจะเห็นได้จากการแสดงออกถึงทัศนะที่มีท่าทีพอใจต่อการจัดตั้งรัฐบาลผสมในครั้งนี้ของ นายประจวบ ไชยสาส์น ตัวแทนพรรคประชาธิปัตย์ ว่า "การเจรจาต่อรองและการแลกเปลี่ยนกระทรวงในระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลนั้น เหมือนกับการเล่นไพ่สามใบ และอธิบายว่า การเขียนสูตร (กระทรวง) แต่ละวันก็ให้กลับไปนั่งนอนคิดเสียก่อน กลับมาถ้าไม่พอใจเอาใหม่ดีไหม จนเป็นที่พอใจ จึงได้ใช้เวลาในการทำให้ทุกพรรคมีเวลาไตร่ตรองด้วยความรอบคอบ ไม่รีบร้อน ไม่รวบรัด ใช้เวลาถึง 15 วัน ซึ่งไม่ต้องรีบร้อนรวบรัดอะไร เพราะประธานรัฐสภาก็ยังไม่ได้ตั้งนายกรัฐมนตรี ก็ยังไม่ได้โปรดเกล้าฯ"³⁸

ความเห็นพ้องต้องกันในการที่ไม่พยายามเข้าไปครอบงำในตำแหน่งของกระทรวงกลาโหม และการที่เปิดกว้างให้เป็นดุลยพินิจของกองทัพ ในการคัดเลือกตัวบุคคลที่มีความเหมาะสม เข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมโดยความเห็นชอบของกองทัพเองนั้น ก็นับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่ง ในการส่งเสริมให้เกิดความสำเร็จในการจัดตั้งรัฐบาลผสม โดยเป็นการลดแรงกดดันหรือการต่อต้านจากฝ่ายกองทัพ ซึ่งเป็นกลุ่มพลังกดดันที่สำคัญทางการเมือง ในการที่จะกำหนดเสถียรภาพหรือรูปแบบของรัฐบาลได้ เช่นเดียวกัน

38 สัมภาษณ์ ประจวบ ไชยสาส์น, "เกมต่อรอง พอร์ม (ชาติชาย 1) เหมือนเล่นไพ่ 3 ใบ", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 9 ฉบับที่ 146 (21 สิงหาคม 2531), หน้า 11.

การที่พรรคการเมืองต่าง ๆ สามารถจัดสรรผลประโยชน์ และประโยชน์ประนีประนอมกันตัวเอง ภายในพรรคนั้น ก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าปัจจัยสนับสนุนด้านอื่น ๆ ทั้งนี้ เพราะภายหลังจากที่ คณะกรรมการจัดตั้งรัฐบาล อันเป็นคณะกรรมการร่วมซึ่งประกอบด้วยพรรคการเมืองทั้ง 5 สามารถตกลงในหลักการอันเป็นกรอบอ้างอิงหลักกว้าง ๆ มาใช้บังคับกันระหว่างพรรคเป็นที่เรียบร้อยแล้วนั้น ถ้าหากว่าภายในพรรคไม่สามารถยุติปัญหาข้อขัดแย้ง เกี่ยวกับการจัดสรรตำแหน่งให้แก่สมาชิกพรรค ภายใต้อำนาจอันจำกัดของแต่ละพรรคให้เป็นผลสำเร็จได้แล้ว โอกาสที่รัฐบาลผสมจาก 5 พรรค ดังกล่าวจะสำเร็จลงได้ ก็จะมีประสพความยุ่งยากลำบากมากขึ้น ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อวงกว้างต่อไป ถึงกรอบอ้างอิงหลักที่กำหนดไว้แต่เดิมในระหว่างพรรคก็ได้ โดยเฉพาะการกระทบต่อหลักการที่ เกี่ยวกับสูตรหลักที่กำหนดไว้ ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับในส่วนของจำนวนโควตาของแต่ละพรรคก็ดีหรือในส่วนของจำนวนพรรคก็ดี ย่อมจะก่อให้เกิดปัญหาการช่วงชิงโอกาสโดยฝ่ายค้านหรือ พรรคอื่น ๆ ที่อาจจัดตั้งเป็นกลุ่มพันธมิตรใหม่ จัดสูตรผสมขึ้นมาเสนอให้นายกรัฐมนตรีหรือพรรคชาติไทย ได้พิจารณาบทบาทใหม่ก็ได้ เพราะก่อนหน้านี้ ก็ได้ต่อสู้เพื่อให้เห็นการช่วงชิงโอกาสของกลุ่มพรรค การเมืองฝ่ายค้านมาแล้ว ในกรณีที่กลุ่มพรรคฝ่ายค้านภายใต้การนำของนายบุญชู โรจนเสถียร นาย สัมคร สุนทรเวช และนายอุทัย พิมพ์ใจชน ร่วมกันสนับสนุนให้พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา เป็น นายกรัฐมนตรี เป็นต้น

3. ปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางการเมือง

แรงกดดันจากปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมทางการเมือง ที่ชี้แนะไปสู่การก่อรูปของ รัฐบาลผสมที่ประกอบด้วยพรรคการเมือง และผู้นำพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้ง เข้ามาจำนวนมาก ที่สุดดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยนั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นแรงกดดันจากปัจจัย เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมที่เกิดจากกระแสมติมหาชนที่มีบทบาทเคลื่อนไหวอย่างสำคัญ ในการเรียกร้อง ภาวะผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้งแทนคนกลางที่ประชาชนมิได้เลือกตั้งเข้ามา และการเรียกร้องให้พรรค การเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งจำนวนมากที่สุด ทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการจัดตั้งรัฐบาลอีกด้วย

กลุ่มพลังทางการเมืองที่เป็นแกนนำสำคัญในการจัดตั้งกันขึ้นเป็นกลุ่มพลังที่เข้มแข็ง ทำการเคลื่อนไหวเรียกร้อง และกดดันให้กลุ่มอำนาจทางการเมืองฝ่ายต่าง ๆ ได้มีการตระหนักถึงในความเรียกร้องต้องการของกลุ่มตน คือ กลุ่มนิสิตนักศึกษา แรงงาน นักวิชาการ และประชาชน ซึ่งความเรียกร้องต้องการจากการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังดังกล่าว ได้พุ่งเป้าการกดดันไปที่กลุ่มอำนาจสถาบันหลักทางการเมือง และบุคคลสำคัญทางการเมืองหลายฝ่ายหลายสถาบันด้วยกัน ได้แก่ การกดดันเรียกร้องต่อพรรคการเมือง กดดันต่อกองทัพและผู้บัญชาการทหารบก กดดันต่อพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ และแม้แต่สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

แม้ว่ากลุ่มพลังทางการเมืองดังกล่าวทำการเคลื่อนไหวกดดันทางการเมืองในช่วงระหว่างการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดนี้ จะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการจัดตั้งรัฐบาลก็ตาม แต่ผลการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังทางการเมืองดังกล่าว ที่มุ่งเป้าการกดดันไปที่ตัวพลเอกเปรม เพื่อทำการต่อต้านคัดค้านไม่ให้พลเอกเปรม กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของคณะรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้งชุดนี้อีกครั้งนั้น ได้มีส่วนอย่างสำคัญต่อการสร้างกระแสตีมหาชน และสร้างผลกระทบทางการเมืองโดยทางอ้อมในการเปลี่ยนแปลงการตัดสินใจทางการเมืองของกลุ่มอำนาจ และ หรือ สถาบันทางการเมืองบางสถาบัน หรือบางกลุ่ม โดยเฉพาะผลต่อการตัดสินใจทางการเมือง ทั้งในส่วนตัวของพลเอกเปรม เอง การตัดสินใจของพรรคการเมืองและการตัดสินใจของผู้นำทหาร อย่างเช่น พลเอกชวลิต ผู้บัญชาการทหารบก ทั้งนี้ เพราะการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังกดดันดังกล่าว ได้รวมตัวกันจนกลายเป็นฝ่ายไม่เอาพลเอกเปรม หรือต่อต้านพลเอกเปรม ไปในที่สุด ดังนั้น ไม่ว่าจะกระแสการเคลื่อนไหวกดดันทางการเมืองของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก หรือกรณีเหตุการณ์ 99 นักวิชาการยื่นถวายฎีกา การที่นักศึกษาเรียกร้องนายกรัฐมนตรีที่มาจาก การเลือกตั้งกรรมกรและผู้นำแรงงานร่วมกันประท้วงเรื่องปัญหาแรงงานนั้น ทำให้กระแสการคัดค้านพลเอกเปรมสูงขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งกลายเป็นกระแสตีมหาชน ซึ่งเป็นการยากลำบากยิ่งสำหรับพรรคการเมืองในการที่จะวางเฉยหรือตัดสินใจทางการเมืองโดยไม่รับฟังต่อเสียงต่อต้านคัดค้านดังกล่าว 39

39 "เปรมตัดใจลาทาเนียบ เข็ดชาติชาย เป็ดยุคเพลย์บอยประชาธิปไตย", มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 414 (31 กรกฎาคม 2534), หน้า 9.

การเคลื่อนไหวกดดันทางการเมืองของกลุ่มพลังทางการเมืองหลัก ๆ ได้แก่ กลุ่มนักศึกษา บัญชี และกลุ่มแรงงาน นั้น ได้มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและเป็นขบวนการนับตั้งแต่ก่อนมีการเลือกตั้ง โดยการเคลื่อนไหวกดดันต่อรัฐบาลรักษาการที่มีพลเอกเปรม เป็นหัวหน้ารัฐบาล ซึ่งการกดดันทางการเมืองที่สร้างผลกระทบอย่างสำคัญต่อภาวะผู้นำทางการเมืองของพลเอกเปรม คือ การเคลื่อนไหวของกลุ่ม 99 นักวิชาการ ทำการยื่นถวายฎีกา ซึ่งการเคลื่อนไหวดังกล่าวเป็นเสมือนหัวหอกสำคัญในการจู่โจมการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มพลังนักศึกษา แรงงาน และประชาชน ในเวลาต่อมา ให้มีความต่อเนื่องจนถึงภายหลังการเลือกตั้งและช่วงระหว่างการจัดตั้งรัฐบาล โดยเฉพาะการเคลื่อนไหวอย่างเข้มข้นให้ปรากฏอีกครั้งภายหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นแล้ว ในระหว่างที่บรรดาพรรคการเมืองกำลังร่วมกันจัดตั้งรัฐบาล กล่าวคือ ภายหลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลงเพียง 2 วัน กลุ่มนักศึกษาและประชาชนจำนวนมากซึ่งนำโดยสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยได้นำขบวนประท้วงไปที่หน้าบ้านพักของพลเอกเปรม เพื่อขอเข้าพบและฟังคำตอบจากพลเอกเปรม ว่า จะกลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกหรือไม่ 40 ขณะที่ก่อนหน้านี้เพียง 1 วัน นายมานะ ศรีริยาภรณ์ รองเลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย พร้อมกับตัวแทนอีก 3 คน ได้ขอเข้าพบพลเอกชวลิต ผู้บัญชาการทหารบกและรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุด เพื่อสอบถามท่าทีของกองทัพ ต่อตำแหน่งนายกรัฐมนตรี และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นว่า นายกรัฐมนตรีควรจะมาจากการเลือกตั้งหรือไม่ ซึ่งจากการเคลื่อนไหวดังกล่าว ได้สร้างความกดดันต่อการตัดสินใจทางการเมืองของพลเอกชวลิตอย่างมากเช่นกัน ซึ่งในที่สุด พลเอกชวลิต เอง ก็ไม่สามารถยืนยันคำตอบที่แน่ชัดได้ว่าจะสนับสนุนนายกรัฐมนตรีที่มาจากบุคคลภายนอก อย่างเช่น พลเอกเปรม อีกหรือไม่ ทั้งนี้ โดยการเลี้ยงไปตอบคำถามว่า "ในส่วนตัวผมสนับสนุนพลเอกเปรม และเมื่อเอาปัญหาส่วนตัวไปผูกพันกับส่วนรวมก็ต้องคิดอีกอย่างหนึ่ง คือ จะต้องแก้ปัญหาอื่นหรือประเด็นอื่นเข้ามาผูกพันด้วย 41 ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า จุดยืนทางการเมืองของพลเอกชวลิต นั้น เลือกที่จะอยู่ตรงกลาง แทนที่จะแสดงออกถึงท่าทีที่เปิดเผยว่าจะสนับสนุนหรือไม่สนับสนุนต่อพลเอกเปรม อีกต่อไปหรือไม่ ท่ามกลางกระแสการกดดันทางการเมืองจากกลุ่มนักศึกษา ที่เรียกร้องภาวะผู้นำที่มาจาก การเลือกตั้งดังกล่าว โดยพลเอกชวลิต ได้กล่าวถึงบทบาทของกองทัพเกี่ยวกับเรื่องการจัดตั้งรัฐบาลชุดนี้ว่า "ทหารไม่ได้ยุ่งเกี่ยว มีแต่ทำอย่างไรจึงจะให้

40 เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

41 เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

พรรคการเมืองใหญ่และมีบทบาทในการปกครอง" 42 ซึ่งเท่ากับว่า พลเอกชวลิต ได้แสดงออกถึงท่าทีที่มีความโน้มเอียงมาทางพรรคการเมืองตามกระแสการเรียกร้องต้องการของกลุ่มพลังนักศึกษา - ประชาชน มากขึ้น นั่นเอง

นอกจากนี้ ในส่วนของสถาบันทางการเมืองที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ พรรคการเมืองเองนั้น ก็จะได้เห็นได้ว่า บรรดาพรรคการเมืองทั้งหลาย ไม่ว่าจะในกลุ่มพันธมิตรฝ่ายค้าน หรือฝ่ายรัฐบาล ต่างก็แสดงออกถึงท่าทีที่มีความโน้มเอียง ในการที่จะตัดสินใจดำเนินบทบาททางการเมืองของตนให้สอดคล้องหรือคล้อยตามไปกับกระแสความเรียกร้องต้องการของกลุ่มกดดันดังกล่าวอยู่ไม่น้อย เช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าในท่ามกลางที่ขบวนการกดดันเรียกร้องของกระแสมติมหาชน ที่ต้องการนายกรัฐมนตรีที่มาจากหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งจากประชาชนได้ดำเนินการอยู่นั้น ในฝ่ายพรรคการเมือง ได้แก่ พรรคกิจสังคม ก็ได้มีการประชุมกันและมีมติออกมา ในเวลาเดียวกันกับที่กลุ่มกดดันของพลังนักศึกษา กำลังกดดันเรียกร้องอยู่นั้น ว่า พรรคยินยอมตามหลักการที่จะสนับสนุนหัวหน้าพรรคเป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนในพรรคประชากรไทย โดยนายโกศล ไกรฤกษ์ ประธานที่ปรึกษาพรรค ก็ได้ออกมาแถลงว่ามติพรรคสนับสนุนหัวหน้าพรรคการเมืองให้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี เช่นกัน เช่นเดียวกับพรรคก้าวหน้าของนายอุทัย พิมพ์ใจชน 43 และปรากฏว่าในวันเดียวกัน นายอนุสรณ์ ธรรมใจ ผู้นำนักศึกษาจากจุฬาฯ ก็ได้เข้าพบ พลตรีจำลอง ศรีเมือง เพื่อขอประขามติให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง และได้รับความเห็นจากพลตรีจำลอง ต่อสถานการณ์ทางการเมืองดังกล่าวว่า ถ้าหากพลเอกเปรม จำเป็นต้องวางมือทางการเมือง ก็ถือว่าเป็นความจำยอมต่อสถานการณ์กระแสการคัดค้าน 44 ซึ่งการแสดงความเห็นของพลตรีจำลอง ในประเด็นดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นว่า กระแสกดดันทางการเมืองของกลุ่มพลังนักศึกษานั้น ได้สร้างผลกระทบทางการเมืองอย่างสำคัญพอสมควร โดยเฉพาะมีผลต่อการตัดสินใจทางการเมืองของบรรดากลุ่มอำนาจและสถาบันทางการเมืองที่อยู่ในช่วงรอยต่อของการสืบทอดอำนาจทางการเมืองดังกล่าว ทั้งนี้เพราะ ในช่วงเวลาวิกฤตที่พลเอกเปรม ได้ให้คำตบอย่างเด็ดขาด

42 เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

43 "แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล", ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 581 (3-9 สิงหาคม 2531), หน้า 16.

44 เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ต่อบรรดาพันธมิตรกลุ่ม 5 พรรคว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกต่อไปนั้น เป็นเวลาเดียวกันกับที่กลุ่มหลังนักศึกษาซึ่งได้รวมกลุ่มกันที่สนามหลวง กำลังทำการเคลื่อนขบวนไปที่บ้านพักของพลเอกเปรมที่บ้านสี่เสาเทเวศน์ ซึ่งนับเป็นการสร้างกระแสกดดันที่ได้สร้างผลกระทบตอกตบในทางอ้อมต่อการตัดสินใจทางการเมืองของกลุ่มพันธมิตรทางการเมืองทั้ง 5 พรรค ที่ยินยอมพร้อมใจกันให้สัตยาบันสนับสนุนให้พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี อีกด้วย

ปัจจัยส่งเสริมด้านสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่สำคัญอีกประการ ต่อความสำเร็จของการจัดตั้งรัฐบาลผสมชุดดังกล่าว ก็คือ ท่าทีที่ค่อนข้างวางเฉยและไม่แสดงออกถึงการกดดันแทรกแซงของกองทัพอย่างที่เคยกระทำมาในอดีต กล่าวคือ การเมืองในช่วงภายหลังการเลือกตั้งทั่วไปได้เสร็จสิ้นลงแล้ว กองทัพได้แสดงจุดยืนทางการเมืองอย่างค่อนข้างชัดเจนว่า พยายามที่จะวางตัวเป็นกลางทางการเมืองอย่างชัดเจน และในความเป็นกลางนั้น คະแนงเสียงของทหารในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะในภาคอีสานและตอนกลาง คือ ภาพสะท้อนของการปฏิเสธพลเอกเปรม ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของผู้นำรัฐบาลที่มีฐานอำนาจทางทหารอย่างแน่นหนาได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง ดังเช่น กรณีพรรคปวงชนชาวไทยของพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ที่ตั้งบ้อมต่อต้านพลเอกเปรม ตั้งแต่เริ่มแรกนั้น ได้รับคะแนเสียงจากทหารอย่างท่วมท้นในหลายจุดของภาคอีสานและภาคกลางดังกล่าว ขณะเดียวกันกับที่ในยุคสมัยของพลเอกเปรม นั้น คลุอำนาจทางทหารได้มีการกระจายตัวออกเป็นหลายฝ่าย พลเอกชวลิต แม้ว่าจะควบคุมทั้ง 2 ตำแหน่ง แต่ก็ไม่ได้อยู่ในฐานะที่เป็นศูนย์รวมอำนาจแห่งเดียว ทั้งนี้เนื่องจากการแสดงออกถึงเจตนารมณ์ที่แน่วแน่ของพลเอกชวลิต ที่จะลาออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองโดยความสนับสนุนของกลุ่มพันธมิตรของพรรคการเมืองฝ่ายค้าน หรือแม้แต่พรรคร่วมรัฐบาลด้วยกันเองบางพรรคนั้น ทำให้พลเอกเปรม จำเป็นต้องสร้างฐานอำนาจทางทหารกลุ่มอื่นขึ้นมาคานดุลอำนาจกับพลเอกชวลิตมากขึ้น ซึ่งทำให้กองทัพจำเป็นต้องลดบทบาททางการเมืองลงไปบ้าง ดังนั้น ภายหลังจากการเลือกตั้งรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้ง จึงได้มีการก่อรูปขึ้นมาโดยอิสระและมีการถ่ายเทอำนาจมาสู่ตัวแทนของประชาชนอย่างจริงจังมากขึ้น โดยมีฐานมวลชนเป็นฉากสนับสนุนอยู่เบื้องหลังอีกชั้นหนึ่ง ประกอบกับการที่พรรคพันธมิตรที่ร่วมกันก่อตั้งรัฐบาลทั้ง 5 พรรค ได้แสดงออกถึงท่าทีที่เอนอ่อนผ่อนปรน โดยการยกเว้นกระทรวงกลาโหมไว้ให้เป็นดุลพินิจของกองทัพด้วยนั้น ได้สร้างความมั่นใจและความไว้วางใจแก่กองทัพในกรณีที่ไม่น่าเข้ามาก้าวเข้าแทรกแซงในการจัดตั้งรัฐบาล จึงไม่ปรากฏว่า ในการจัดตั้งรัฐบาลชุดนี้ กองทัพได้เข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นเจ้าภาพในการก่อตั้งรัฐบาล อย่างเช่นที่เคยผ่านมาในสมัย

ของรัฐบาลพลเอกเปรม ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวในทัศนะของสื่อมวลชนทั่วไปมีความเห็นว่า เหตุที่กองทัพ
 ประสบภาวะชงกั้นในบทบาททางการเมืองดังกล่าวนี้ เนื่องจากสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้บีบบังคับให้
 ต้องจำกัดบทบาทในลักษณะที่จะต้องวางเฉยมากขึ้น จนทหารไม่สามารถเข้ามามีบทบาทเป็นผู้จัดการทาง
 การเมืองอย่างสมัยที่เคยกระทำในรัฐบาลพลเอกเปรม 45

ปัจจัยส่งเสริมด้านสภาพแวดล้อมทางการเมืองที่สำคัญอีกประการ ต่อความสำเร็จของการ
 จัดตั้งรัฐบาลผสมในชุดนี้ คือ การรวมตัวกันของกลุ่มอดีตพรรคการเมืองฝ่ายค้านที่มุ่งเป้าการต่อต้าน
 พลเอกเปรม และส่งเสริมภาวะผู้นำคนใหม่ที่มาจากการเลือกตั้ง กล่าวคือ การเคลื่อนไหวรวมตัวกัน
 ของกลุ่มพรรคการเมืองฝ่ายค้านตั้งแต่สมัยรัฐบาลพลเอกเปรม นั้น ส่งผลให้กลุ่มพันธมิตรของพรรค
 การเมืองฝ่ายรัฐบาลได้พยายามรวมตัวกัน เพื่อตอบโต้ต่อปฏิกิริยาทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้าน
 ดังกล่าว และระบบพันธมิตรนี้ ได้มีการสานต่อสืบเนื่องมาจนถึงภายหลังการเลือกตั้ง ประกอบกับการที่
 กลุ่มพันธมิตร 5 พรรค ต่างได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในระดับที่สามารถรวมกันแล้วก่อให้เกิดเสียง
 ข้างมากเหนือฝ่ายค้าน จึงทำให้กระแสการต่อรองเจรจา เพื่อร่วมกันจัดตั้งรัฐบาลผสมในกลุ่มพันธมิตร
 พรรครัฐบาลเก่า สามารถดำเนินไปได้โดยไม่ขาดตอน

45 "ทาง 3 แพร่ง บิ๊กจิ๋ว กองทัพยุคเปรม 1+5 มากกว่า 2+4" , ข่าวพิเศษ-อาทิตย์
 ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 582 (10-16 สิงหาคม 2531), หน้า 15.

ผลกระทบจากการรวมตัวกันของกลุ่มพันธมิตรพรรคฝ่ายค้านที่สำคัญอีกประการคือ การรวมศูนย์การต่อต้านพลเอกเปรม และพรรคการเมืองที่เคยเป็นพรรคร่วมรัฐบาลมาก่อน อย่างเช่น พรรคชาติไทย ดังนั้น การที่พรรคชาติไทยซึ่งได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในจำนวนที่มากกว่าพรรคการเมืองอื่น และมีความชอบธรรมในการเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลด้วยนั้น ย่อมเป็นอุปสรรคปิดกั้นโอกาสของกลุ่มการเมืองฝ่ายค้านในการก่อตัวของกลุ่มต่อต้านให้มีความเข้มแข็งเพียงพอได้ ทั้งนี้เพราะพรรคฝ่ายค้านไม่อาจรวบรวมเสียงข้างมากจากพันธมิตรที่จำกัดของกลุ่มตนได้ การผสมรัฐบาลที่มากพรรคเกินไป จึงไม่อาจจูงใจให้พรรคเสียงข้างมากอื่น ๆ เข้าร่วมด้วย เนื่องจากมีความเบาะบางต่อเสถียรภาพ มีปัญหาด้านเอกภาพในการดำเนินงานทางการเมือง และมีปัญหาในการประสานประโยชน์ และการประนีประนอมผลประโยชน์ทางการเมืองอีกด้วย 46

46 "สมัคร สุนทรเวช เปิดเบื้องหลังเกมจัดตั้งรัฐบาลในสถานการณ์ทหารวางมือ", ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ ปีที่ 11(3) ฉบับที่ 581 (3-9 สิงหาคม 2531), หน้า 21-23.